

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
кафедра соціальних структур та соціальних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ЕТНІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: МЕДІЙНИЙ АСПЕКТ»**

Спеціальність: 054 Соціологія

Освітня програма: «Соціальні технології»

Освітній ступінь: магістр

Кваліфікація: магістр соціології

Авторка:

Королук Катерина Анатоліївна,
студентка магістратури

Науковий керівник:

Мазурик Олег Володимирович,
доктор соціологічних наук, доцент

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням кафедри соціальних структур та соціальних відносин

Протокол №8 від «16» травня 2023 р.

Зав. кафедри _____ доцент Мазурик О. В.

Київ 2023

АНОТАЦІЯ

Назва роботи: етнічна соціалізація молоді України під час російсько-української війни: медійний аспект.

ПІБ авторки: Королюк Катерина Анатоліївна

Дипломна робота містить: 90 сторінок, 4 рисунки, 32 таблиці, 68 посилань на літературні джерела.

Об'єкт дослідження: молодь України.

Предмет дослідження: етнічна соціалізація.

Мета роботи: дослідити процес етнічної соціалізації української молоді крізь призму медіа.

Методи дослідження: аналіз, узагальнення, аналіз документів, компаративний аналіз, індукція, елементи контент-аналізу, опитування, математичні методи.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- 1) аналіз теоретичних засад дослідження етнічної соціалізації;
- 2) опис інтегративного підходу до етнічної соціалізації;
- 3) аналіз досвіду емпіричного вивчення етнічної соціалізації;
- 4) дослідження процесу етнічної соціалізації крізь призму медіа України;
- 5) з'ясування впливу війни на етнічну соціалізацію ВПО.

Ключові слова: етнічна соціалізація, етнічна ідентичність, медіа.

ABSTRACTS

Title: Ethnic socialization of Ukrainian youth during the Russian-Ukrainian war: the media aspect.

Full name of the author: Koroliuk Kateryna

Thesis contains: 90 pages, 4 figures, 32 tables, 68 references to literary sources.

Object of research: youth of Ukraine.

Subject of research: ethnic socialization.

Purpose: to study the process of ethnic socialization of Ukrainian youth through the prism of media.

Research methods: analysis, generalization, document analysis, comparative analysis, induction, elements of content analysis, surveys, mathematical methods.

To achieve this goal, the study solves the following *tasks*:

- 1) analysis of the theoretical foundations of the study of ethnic socialization;
- 2) description of the integrative approach to ethnic socialization;
- 3) analysis of the experience of empirical study of ethnic socialization;
- 4) to study the process of ethnic socialization through the prism of the Ukrainian media;
- 5) to determine the impact of the war on the ethnic socialization of IDPs.

Keywords: ethnic socialization, ethnic identity, media.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ....	7
1.1. Соціологічні підходи до вивчення етнічної соціалізації.	7
1.2. Міждисциплінарний підхід до вивчення етнічної соціалізації.....	18
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗМІ.....	26
2.1. Емпіричний досвід вивчення етнічної соціалізації в Україні та світі	26
2.2. ЗМІ як засіб етнічної соціалізації	31
Висновки до другого розділу	35
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВПО, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У М. СТАРОКОСТЯНТИНІВ	38
3.1. Дизайн дослідницького проєкту.....	38
3.2. Аналіз результатів.....	46
Висновки до третього розділу.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність. Україна – незалежна і суверенна держава, громадяни якої цього річ будуть відзначати її тридцять другу річницю. Попри це, ще у 2014 році РФ здійснила акт агресії на території України і у 2022 продовжила своє воєнне вторгнення повномасштабно. Відтак, у суспільстві посилюються конфлікти на етнонаціональному ґрунті, що безпосередньо чи опосередковано впливають на процеси етнізації та етнічної ідентифікації. З одного боку, сьогодні спостерігаються тенденції українського етнічного ренесансу, а з іншого – відчуження людей від національної культури, на користь чужої, що є наслідком глобалізації. Саме тому, зважаючи на нові обставини і виклики сьогодення, реактуалізується необхідність вивчення етнічної соціалізації серед молоді як найбільш проактивної соціально-демографічної групи українського соціуму. Розглянути етнізацію найкраще через призму українського медіапростору, адже саме він є одним з найбільш значущих, ефективних і масових агентів соціалізації. Оскільки нормування соціокультурних відносин між представниками різних груп є необхідною умовою для демократичного розвитку і стабільності суспільства, варто у рамках цієї роботи проаналізувати тенденції щодо етнічної соціалізації в Україні та з'ясувати можливі наслідки цих процесів.

Мета – дослідити процес етнічної соціалізації української молоді крізь призму медіа.

Завдання:

- 6) проаналізувати теоретичні засади дослідження етнічної соціалізації;
- 7) описати характер інтегративного підходу до етнічної соціалізації;
- 8) проаналізувати досвід емпіричного вивчення етнічної соціалізації;
- 9) дослідити процес етнічної соціалізації крізь призму медіа України;
- 10) з'ясувати вплив війни на етнічну соціалізацію ВПО.

Об'єкт – молодь України.

Предмет – етнічна соціалізація української молоді.

Методи: *аналіз* – для роботи з теоретичною базою, *узагальнення* – для формулювання висновків, *аналіз документів* – для виявлення загальних тенденцій та опрацювання рекомендацій, щодо проведення власного дослідження, *компаративний аналіз* – на етапі опрацювання результатів даних власного дослідження, *індукція* – для формування тенденцій способів етнізації у ЗМІ, *елементи контент-аналізу* – для роботи з текстовими повідомлення у ЗМІ, *опитування* – для здійснення власного дослідження. Окрім цього застосовані *математичні методи* для обробки даних за допомогою ПЗ IBM SPSS (однокритеріальний та багатокритеріальний аналіз даних).

Ключові слова: етнічна соціалізація, етнічна ідентичність, медіа.

Ступінь наукової розробки теми у вітчизняних та зарубіжних наукових публікаціях: варто відзначити, що дослідження етнічної соціалізації в медіа – не дуже популярна тема в українському науковому просторі. Більшість етносоціальних досліджень стосуються окремих питань щодо мови, етнічної приналежності чи етнокультурної дистанції. В Україні досліджують дану тематику В. Євтух, О. Рафальський, М. Розумний, С. Римаренко, Л. Аза, М. Мозер, О. Резнік, В. Хмелько, В. Паніотто та науково-дослідні центри і установи: КМІС, ІПіЕД ім. І. Кураса НАН України, Інститут народознавства НАН України тощо. В зарубіжному просторі етнізація розглядається крізь призми расово-етнічної соціалізації та інтерсекційного / динамічного підходів. Серед таких дослідників – М. Бос, Р. Карей, Т. Кемпін, Р. Брубейкер, С. Малешевич, М. Фінні, С. Дігінер, С. Куанг тощо.

Теоретичне значення отриманих результатів. В роботі розкриті положення і сформульовані висновки щодо стану етнічної соціалізації в Україні та факторів, які на це впливають, що створює передумови для подальшого системного аналізу досліджуваної проблематики.

Практичне значення отриманих результатів. Емпіричні дані роботи можуть бути використані: 1) дослідницею під час майбутніх напрацювань; 2) організацією місцевого Товариства Червоного Хреста України (далі ТЧХУ)

для планування інформаційної діяльності по роботі з ВПО у м. Старокостянтинів; 3) іншими зацікавленими особами.

Коротка довідка про структуру роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі сформульована мета й завдання роботи, визначені методи дослідження. У першому розділі «Теоретичні засади вивчення етнічної соціалізації» розглянуто різні підходи до вивчення етнічної соціалізації, а також змінні, які їх характеризують. У другому розділі «Методологічні засади вивчення етнічної соціалізації в Україні та світі крізь призму ЗМІ» розглянуто методологічні засади дослідження етнічної соціалізації та її досвід емпіричного вивчення в Україні та світі. Третій розділ присвячено власному дослідженню щодо етнічної соціалізації ВПО у м. Старокостянтинів. У висновку підведені загальні підсумки дипломної роботи, визначені проблеми, які потребують подальшого вивчення, сформульовано основні рекомендації. Список літератури містить 68 назв. У додатках представлені таблиці та графіки, що відображають способи етнізації українців, зокрема під час війни та аналіз даних соціологічного дослідження.

Наукова новизна: В межах дипломної роботи було запропоновано спробу методологічного виміру етнічної соціалізації в медіа.

Апробація: Королюк К. Етнічна соціалізація за допомогою ЗМІ в Україні / Катерина Королюк // «Шевченківська весна – 2023 (соціологія)» : Матеріали міжнар. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, Zoom-конференція, 20 квітня 2023 р. – Київ, 2023 (подано до друку).

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1. Соціологічні підходи до вивчення етнічної соціалізації.

Сьогодні внутрішньополітична ситуація та загострення збройного конфлікту з агресором реактуалізує питання етнічності та характерних їй особливостей. Цим слід пояснити інтерес до даної проблематики таких вітчизняних науковців як В. Євтуха, М. Шульги, О. Нельги, Ю. Поліщука Т. Саніної, О. Рафальського, Л. Нагорної, О. Майбороди, М. Розумного, С. Кримського, Ю. Нікішенко, В. Паніотто та інших. Серед зарубіжних дослідників проблематикою етнічності, етнічної ідентифікації та етнізації переймалися: Б. Андерсен, Дж. Тернер, Е. Гобсбаум, К. Гірц, Е. Сміт, Ю. Габермас, Ф. Барт, П. Бурдьйо та інші.

Під час новорічного звернення від 2023 року президент України В. Зеленський, звертаючись до народу, зазначив: «...Наш рік. Рік українців. Усі ми – одна сім'я. Одна Україна» [Привітання]. Перебуваючи у неоднозначному та складному суспільно-політичному стані, українське суспільство, у період кризи і загострення відносин із РФ, стає більш консолідованим [Academic, Ukrlife.TV]. Тому процес ототожнення себе з якоюсь спільнотою відіграє дедалі вагомішу роль під час розбудови громадянського суспільства в Україні під час російсько-української війни. Тож яке місце серед цього відведено для етнічної соціалізації?

Варто відзначити, що більшість збройних конфліктів минулого століття мали чітко виражені етнічні риси. У ХХ столітті із розпадом одразу кількох імперій *de jure* завершилась доба панування метрополій над колишніми колоніями (розпад Австро-Угорської, Британської, Османської та Російської імперій). У сучасну ж епоху, багато процесів складноструктурованого суспільства були адаптовані до нових реалій, що позбавило національні держави їхнього монопольного впливу на своїх громадян. Однак, в умовах загрози існуванню держави чи її цілісності як такої (що нині відбувається в Україні), вплив традиції у постмодерну епоху відчутно посилюється. І тоді

можемо звертатись до етнізації як одного з елементів, що посилює консолідацію суспільства «навколо чогось» спільного.

Сама етнічна соціалізація є одним з об'єктів вивчення соціології етносу. Як одна з галузевих соціологій, соціологія етносу і, відповідно, етносоціологічні дослідження – привертають увагу чимраз більше дослідників у світлі подій, що відбуваються. Повертаючись в історичну ретроспективу, розвиток цієї галузевої соціології в Україні припав на 50-70-ті роки ХХ століття. Оскільки саме в цей час відносини між представниками різних етносів значною мірою почали впливати на ситуацію всередині УРСР таким чином, що ігнорувати цей вплив було неможливо. І вже наприкінці тисячоліття перед відновленням української незалежності, теза про те, що глобалізаційні процеси сприятимуть тому, що фактор етнічності втрачатиме своє значення була спростована [Нікішенко, 2018: с. 208]. У даному підрозділі етнічна соціалізація, або ж етнізація, розглядатиметься саме як категорія соціології етносу. А сам етнос, – радше як етнічна група/спільнота, а не як історичний тип етносу. Тож, в цілому *етнічна соціалізація (етнізація)* – це процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносу, відтворення нею соціальних зв'язків і соціального досвіду етносу, перетворення цього досвіду на особисте надбання [Мала енциклопедія, 1996: с. 28].

Пошук відповідей на питання: «хто я?», «що відрізняє мене від інших?» у соціокультурному контексті є перманентним для багатьох людей. Саме етнонаціональна ідентифікація, як одна з видів ідентифікацій, дозволяє провести умовну межу між «своїм» та «чужим», а значить – впізнавати цю «уявлену спільноту» незалежно від місця знаходження [Андерсон, 2001]. Це і є одним з основних завдань етнічної соціалізації – навчити розрізняти різні соціокультурні системи і характерні їм культурні коди.

До інших завдань етнічної соціалізації належать:

- збереження і популяризація власних звичаїв, традицій і цінностей;
 - вивчення власної мови;
 - солідарність з іншими членами своєї групи;
 - підтримка зв'язку з конкретним «рідним краєм»;
 - збереження колективної пам'яті про минуле;
 - контроль за дотриманням норм і цінностей та зразків поведінки;
 - комунікація з представниками інших етносів / етнопонаціональностей
- [Арбеніна, 2007: с. 33-34].

Варто зазначити, що існує різниця у змісті понять «національність» та «етнічність». Головна їхня відмінність у тому, що «національність» має політичне забарвлення [Саніна, 2005: с. 23-25]. Зараз нам важко зрозуміти, представником якою етносу чи / та національності є конкретний індивід, якщо він не повідомить про це нам особисто. Проте не кожен може знати, носієм якого етносу він / вона є. Визначали цю етнічну приналежність в різний час по-різному: за походженням і ідентифікацією батьків, місцем народження, візуальною діагностикою / фізіогномічними даними тощо. Цей процес для багатьох груп мав радше негативну конотацію, оскільки ставав причиною цькування, заважав кар'єрному зростанню, сприяв наклеюванню ярликів. Суть етносу проявляється у етнічних процесах, які відбуваються стихійно, багато в чому незалежно від волі та свідомості людей (етнічна асиміляція, етнічне злиття, етнічне включення та розщеплення). Сутність нації ж проявляється в національних рухах, які спрямовані на свідоме досягнення певних політичних цілей [Поліщук, 2013: с.202]. Е. Сміт узагальнює різницю між двома поняттями: культура етносу не є обов'язковою для всіх його представників, відсутня необхідність спільної території та спільних законів і правил поділу праці [Сміт, 2009: с. 71]. Натомість, основними рисами нації на думку А. Редлі та Д. Тейлора є: підпорядкування всіх її членів єдиному урядові; проживання на одній території; спільна мова; спільне походження та минуле; окремий національний характер; спільна релігія; спільні інтереси; спільні почуття або воля; шанобливі відносини між членами однієї нації; відданість єдиному

цілому; почуття гордості щодо досягнень та смутку щодо невдач національної політики [Поліщук, 2013: с. 203, 204].

Відтак, своєрідна схема розвитку від етнічних груп до національної держави виглядає наступним чином: етнічність – етнокультурна ідентичність – етносоціальні потреби й інтереси – національна ідея – національна ідеологія – національна ідентичність – нація – держава як розвинений етносоціальний організм [Рафальський, 2020: с. 334-351]. Проте, у межах соціалізації ми зупинимось на понятті етнічна соціалізація, а не етнонаціональна соціалізація, оскільки передбачаємо, що у процесі соціалізації на етнічному ґрунті не включено переслідування / досягнення політичних цілей.

Соціологія етносу виокремлює різні парадигми до пояснення етносоціальних процесів. Однак, у межах даного підрозділу будуть розглянуті наступні: структурного функціоналізму, соціального конфлікту та символічного інтеракціонізму [Masionis, 2013: p. 180-312].

У межах структурного функціоналізму питання етнічності досліджували Е. Сміт, Л. Радкдіфф-Браун, В. Паретто, Ю. Габермас, М. Вебер, А. Байєрс-Вінстон. Виходячи з позицій структурного функціоналізму, етнічна соціалізація – це процес адаптації людини до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до притаманної конкретному етносу культури [Мала енциклопедія, 1996: с. 219]. З цього підходу корисним для нас є те, що етнізація передбачає певну структуру культурних практик та притаманні їм функції.

Соціалізація може відбуватись як цілеспрямовано через виховання, так і стихійно через спонтанні процеси. Етнічна соціалізація у межах структурного функціоналізму включає переважно засвоєння існуючого соціокультурного досвіду. Цей підхід називають суб'єкт-об'єктним або нормативним через те, що відбувається залучення до основних норм і цінностей соціокультурних інституцій для виконання соціальних ролей (за цим підходом людина радше є пасивною або ж об'єктом впливу для соціуму).

Етнонаціональна ідентичність розглядається радше як вроджений факт приналежності до спільноти, бо базується на первісних культурних атрибутах.

Однак такі примордіалістські підходи є дещо обмеженими у епоху полікультурного середовища і під час глобалізації. Оскільки сам факт народження у певному етнічному середовищі сьогодні не гарантує таку ж етнічну ідентифікацію як і соціалізацію в цілому. Сім'ї можуть мігрувати до інших етнокультурних регіонів, ідентичність може змінюватись або зникати (rootlessness) під впливом різних обставин чи подій. Та в межах цієї парадигми етнічна ідентичність розглядається як форма прийняття суспільного консенсусу з ключових питань розвитку (мови, культури, історії). Чинники, які формують етнічну ідентичність, дозволяють її членам встановити свої відмінні риси від інших груп, створюючи почуття солідарності, приналежності та зв'язку в межах власної культурної групи. Це відбувається через звичаї та святкування, такі як фестивалі та релігійні зібрання, а також через певні культурні артефакти, такі як стиль одягу чи традиційна кухня. Саме даний аспект нам більше до вподоби у межах структурного функціоналізму. Американські науковці Дж. Маккей та Ф. Льюїс виокремлюють 4 типи етнічної ідентичності:

- а) з «мінімумом етнічності»;
- б) з «поміркованою етнічністю»;
- в) з «маргінальною етнічністю»;
- г) з «максимальною етнічністю» [Рафальський, 2022: с. 62-63].

Дослідники виокремлюють 5 механізмів соціалізації, зокрема і етнічної: традиційний, інституційний, стилізований, міжособистісний та рефлексивний. У межах даної парадигми будуть розглянуті перші два. Традиційна етнічна соціалізація відбувається шляхом засвоєння людиною тих норм і цінностей, які характерні для родини, у якій соціалізується індивід, причому відбувається це на несвідомому рівні. Інституційний механізм ж передбачає взаємодію людини з інститутами суспільства, що спеціально створені для його соціалізації паралельно зі своїми основними функціями. Основною категорією в межах цього підходу є етнічна адаптація як процес входження у життя суспільства. Наприклад, етнічні групи, національні держави реконструюють свою історію,

описуючи свою сучасну політичну одиницю як логічний продукт низки історичних подій. «Так, у французів століттями існує наратив, який починається з галлів, прямує через «золотий вік» за часів Карла Великого до Французької революції і здобутків Наполеона. Це історичне минуле є привабливим, щоб стати його частиною незалежно від крові і незважаючи на те, що лише деякі жителі сучасної Франції вважали б особливо привабливим жити в матеріальних і культурних умовах, подібних до галлів» [Bös, 2015: p. 137-141].

Важливе значення також має те, яку політику веде держава і суспільство: самозбереження і відтворення культури етносу чи ігнорування своїх особливостей. У тому випадку, коли етнічна група налаштована на збереження своєї культури і способу життя, то можна говорити про нормальну етнічну соціалізацію, яка в рамках держави визначається наступними елементами:

- законодавчою базою;
- демографічною політикою;
- освітніми методологічними програмами, спрямованими, зокрема, і на надання підростаючому поколінню знань про рідну культуру і збереження її цінностей;
- станом міжетнічних відносин;
- наявністю або відсутністю масової міграції.

До інструментів етнізації належать: мова, етнічні цінності, символи, міфи, звичаї, традиції, ритуали, стереотипи, етнічна пам'ять, (само)свідомість, етнізм, мораль, досвід, культура, етнічна картина світу, етнічна ідеологія, непотизм, антропологічні, расові ознаки етносу, етногенетика, адаптований етносом ландшафт, етнічний ареал тощо. До того ж зв'язки з групою, у межах парадигми, є фіксованими і незмінними. Це є певним обмеженням такого підходу. Адже етнічні особливості сьогодні не передаються виключно від покоління до покоління, а є ситуативними.

Анжела Байєрс-Вінстон стверджує, що етнічна приналежність часто використовується як маркер відмінності. І навіть якщо «зовнішні ознаки

етнічного відсутні, то саме етнічне існує далі. Адже ментальність не зникає, а «стискується» у простір несвідомого. Для того, щоб, можливо, згодом вибухнути етнічним ренесансом. Наші відмінності від інших власне дозволяють зрозуміти свою унікальність і неповторність» [Нельга, 1997: с. 220-221].

Кризовий період на зламі 2014 р. довів, що з одного боку несформована ідентичність – своєрідний імунодефіцит, під час якого будь-яка криза суспільного організму може стати смертельною. З іншого боку, саме виклик національній безпеці стимулював стрімке зростання етнонаціональної свідомості, яка почала шукати аксіологічні підстави для своєї ідентифікації [Розумний, 2016: с. 35].

Тож, погляди представників даної парадигми (Е. Шилза, К. Гіртца, М. Вебера, У. Коннора та Е. Сміта) є корисними для нас з огляду на ті засадничі характеристики, щодо питань етнічності (через об'єктивний фундамент для етнічних процесів). У цьому ракурсі орієнтирами є тези Е. Сміта. Однак певні обмеження, з якими ми не погоджуємось полягають у тому, що з моменту 60-х років ХХ століття світ став більш динамічним і гнучким, і одних лише тогочасних положень про «право крові» чи «kin-and clan-structure» недостатньо, щоб врахувати весь спектр компонентів, що впливають на етнічну соціалізацію та ідентифікацію.

Виходячи з позицій соціального конфлікту, етнічна соціалізація – це процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу. Представниками цієї парадигми є Ф. Барт, В. Самнер, Л. Козер, Р. Дарендорф, Р. Колінз, Г. Зімел, Ч. Міллс, С. Гантінгтон, В. Тьорнер, Р. Міхельс тощо. Етнічна соціалізація у межах цієї традиції включає участь у житті суспільства, механізми поширення певних групових практик тієї чи іншої етнічної спільноти та протиставлення себе іншим. Вона розглядається радше у контексті стилізованого та міжособистісного механізму соціалізації. Так, Ф. Барт вважав, що фокус досліджень етнічності має зосереджуватись на межах між групами, а не на

самих групах. Етнічність базується на дихотомії «ми – вони», а не на об'єктивній реальності, причому етнічні маркери слугують для ідентифікації суб'єктивних етнічних «кордонів» [Крячко, 2012: с.162]. Основною категорією етнічної соціалізації у межах цього напрямку є етнічна ідентифікація, що дозволяє відрізнити свою групу від інших. Прихильники цієї традиції намагаються з'ясувати яким чином виникають нерівності на етнічному ґрунті, які їхні форми, як представники того чи іншого етносу намагаються зберегти, утримати і захистити свої позиції та культурні особливості. Так, на підтвердження сенсу етнічної соціалізації принагідно використати тезу М. Маффесолі: «Конфіденційність, встановлена між членами групи, виражається через ритуали – конкретні ознаки визнання, які мають на меті лише одне – зміцнити силу малих груп щодо великих» [Маффесолі, 2018: с. 146]. Або ж зміцнити силу одних етнічних груп стосовно інших.

Ми вже зазначали, що етнонаціональна ідентичність розглядається як вроджений факт приналежності до спільноти, однак важливо, щоб вона визнавалась іншими членами групи. У межах цього напрямку розглядається форма прийняття суспільного консенсусу з ключових питань розвитку (мови, культури, історії). Вчений Марк Говард Росс визначає етнічну ідентичність як таку, що бере свій початок у «спільному, глибоко вкоріненому світогляді», який формує стосунки членів групи з іншими, їхні дії та мотиви. Адже до тих пір, поки групі загрожує небезпека, ідентичність – вагомий і чітко зорієнтований фактор суспільної консолідації [Зміна цивілізаційної парадигми, 2019: с. 168].

Етнічну ідентичність формують як матеріальні, так і нематеріальні характеристики. Матеріальні характеристики, такі як спільна культура, є важливими, бо вони сприяють формуванню у групи почуття ідентичності, солідарності та унікальності. З іншого боку, етнічна приналежність так само ґрунтується на нематеріальних факторах, а саме на тому, у що люди вірять або у що їх змушують вірити, щоб створити почуття солідарності між членами певної етнічної групи і виключити тих, хто не є її членами [Reuter, 2021].

Індивіди та групи не можуть уникнути факту існування етнічних відмінностей, але вони самі визначають, що робити з цими відмінностями. Таким чином, можливе виникнення етнічного конфлікту, що має різні форми прояву, завдяки якому теж відбувається соціалізація. Однак, багато труднощів пов'язані не лише з міжетнічними конфліктами, але із конфліктом ідентичностей, що виражається у можливих аспектах, представлених у додатках [Додаток А, Таблиця 1].

На виразність та інтенсивність етнічної ідентичності впливають багато факторів. Безперечно, найсильнішим фактором є війна і насильство. По-перше, історія спільних зусиль, історії жертв заради спільної мети та спогади про людські страждання створюють міцні зв'язки між членами постраждалих етнічних груп. Аналогічно, якщо група зазнає економічної, політичної та культурної дискримінації, згуртованість групи має тенденцію до зростання. По-друге, етнічна ідентичність групи стає сильнішою, якщо досягається масова грамотність. Такі погляди В. Самнер характеризує як «етноцентризм», який є коренем патріотизму та шовінізму, а також основною причиною міжгрупових конфліктів і навіть воєн. Соціолог був переконаний, що ці етноцентричні уподобання є чимось засвоєним у дитинстві [Bös, 2015: p.139]. А відтак, вони детермінують поведінку протягом практично всього життя. Однак, у цьому підході не вистачає пояснень з приводу того, як соціалізується індивід, якщо він, наприклад, представник корейської етноспільноти, який мігрував до Китаю, і сприймається китайцями як кореєць, а не китаєць, хоча він себе таким не вважає, адже володіє китайською і слідує всім місцевим традиціям. Згідно з конфліктної парадигми обов'язково повинен виникнути конфлікт, однак це не завжди так, що формує певні обмеження. Тому, ми вважаємо дану парадигму корисною у контексті співвідношення «ми – вони». Адже важко бути повноцінним членом етнічної групи, якщо вона не ідентифікує тебе таким. Найбільшою мірою враховуємо ранні ідеї Ф. Барта (про суб'єктивні етнічні кордони). Крім того, саме конфліктний фактор, на жаль, має підтвердження щодо етнонаціональних війн у XXI столітті (розв'язаних РФ). Тому ігнорувати

його положення неможливо. Крім цього, дослідження соціальної дистанції (ксенофобії чи толерантності), мовної ідентифікації передбачають саме конфліктний вимір, роль якого безсумнівно важлива.

Виходячи з позицій символічного інтеракціонізму, етнічна соціалізація – це процес активної участі у культурному житті етносу, здатність впливати на це життя і самозмінюватись. Представниками символічного інтеракціонізму є Ч. Кулі, Дж. Мід, А. Шюц, Г. Теджфлер, В. Тернер, П. Бергер, Т. Лукман, І. Гоффман, С. Малешевич, Т. Гарр, А. Коен. Етнічна соціалізація у межах цієї традиції розглядає інтерпретативний або суб'єкт – суб'єктний підхід до соціалізації, у межах якого процес соціалізації розглядається переважно через інтеріоризацію та або ж де / ресоціалізацію. Саме інтерпретативний підхід є доволі універсальним інструментом виміру етнічних процесів. У межах даної традиції домінуючими механізмами соціалізації є міжособистісний (мета якого функціонувати у процесі взаємодії людини з суб'єктивно значущими для неї особами (через любов, емпатію, авторитет, тощо) та рефлексивний (що функціонує на основі критичного мислення людини, щодо оточуючого середовища, нав'язуючих норм, цінностей, правил в суспільстві, у якому вона взаємодіє з іншими).

Етнонаціональна ідентичність розуміється як результат ролей, які людина приймає. Найважливішим у процесі етнізації є обмін і комунікація між представниками одного або різних етносів та процес зберігання або зміни їхніх соціальних зв'язків у результаті взаємодії. Комунікативна природа ідентичності полягає у тому, що кожен починає сприймати себе таким, яким його бачать інші. Приймаючи ролі іншого, індивід оцінює себе з його точки зору. Людина отримує уявлення про себе, лише завдяки спілкуванню з іншими. Отже, ідентичність та інтеракція постійно переходять одна в одну.

Г. Теджфлер визначав соціальну ідентичність як ту частину ідентичності індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі разом із ціннісним та емоційним значенням. Продовженням таких ідей стала теорія самокатегоризації В. Тернера. Натомість А. Шюц на перший план виносить

дослідження сенсу ідентичностей, пошук прояву ідентичностей у повсякденних практиках, оскільки вони змінюють зміст ідентичності й можуть працювати по-іншому. Він говорить про інтерсуб'єктивність світосприйняття, що є основою для розмежування «своїх» і «чужих» ідентичностей [Голоденко, 2013: с. 38]. Ще один представник даного напрямку Дж. Мід трактував суспільство, як обмін жестами, що передбачає використання символів. Індивід має свободу в обранні позиціонування, в обранні ролей, які пропонуються суспільством, але, зробивши таке визначення, повинен дотримуватися норм, правил та системи очікувань. Пропонуємо до ознайомлення проаналізувати динаміку громадянської ідентичності в Україні [Додаток Б, Рис. 1]. Поняття історичної долі і символи з'являються тільки тоді, коли в центрі національного самоусвідомлення опиняються смисли і події, пережиті і персонально відчуті всіма, а не лише частиною населення країни [Розумний, 2016: с. 47].

Тож нам близький цей підхід, бо він дозволяє досліджувати етнічну взаємодію на мікрорівні, враховуючи особливості як глобалізаційних, так і локальних процесів, а також враховувати вплив прихованих (маніпулятивних) факторів як інструменту мобілізації етнічних груп на досягнення певних цілей.

Тож, беручи до уваги усі розглянуті парадигми умовну схему етнічної соціалізації можна описати наступним чином:

- 1) від народження і до школи. Дитина освоює мову своєї етнонаціональної спільноти;
- 2) молодший та середній шкільний вік. Дитина, окрім мови поступово долучається до наслідування певних релігійних переконань (через традиції, свята батьків як носіїв певного етносу). Помічає різницю між представниками інших етноспільнот (різниця у зовнішності, харчуванні чи стилі одягу);
- 3) старший шкільний вік – студентство. Починається процес етнічної ідентифікації. На цьому етапі можливе упереджене ставлення до інших, етнічні стереотипи, дискримінаційна політика або бажання до

культурного дальтонізму. Може виникнути бажання відокремитись від своєї етноспільноти, або навпаки;

- 4) молодість – старість. Становлення етнонаціональної ідентичності та подальша соціалізація у межах соціокультурного простору.

Ми стоїмо на позиціях інтегративного підходу з акцентом на інтерпретативних теоріях в межах парадигми символічного інтеракціонізму (В. Євтух, С. Мелешевич, Р. Брубейкер, М. Фінні), бо вважаємо, що лише комплексний погляд на етнічні соціалізаційні процеси дозволяє врахувати якомога більше факторів впливу на формування етнічної свідомості індивідів, етнічну соціалізацію та ідентифікацію.

Отже, в межах цього підрозділу було розглянуто етнічну соціалізацію та етнічну ідентифікацію крізь призму 3 соціологічних парадигм: структурного функціоналізму, соціального конфлікту та символічного інтеракціонізму. Описано функції, завдання та особливості етнізації, а також структуру та типи етнічних ідентичностей.

1.2. Міждисциплінарний підхід до вивчення етнічної соціалізації

Соціалізація, зокрема й етнічна, є об'єктом вивчення не лише соціології. Так чи інакше, вона розглядається у межах педагогіки, політології, юриспруденції, психології, релігієзнавства, етнології, антропології, лінгвістики, філософії, конфліктології тощо. Представниками міждисциплінарних підходів до вивчення етнізації є Дж. Ротшільд, Е. Гельнер, У. Коннор, Дж. Армстронг, С. Хантінгтон, В. фон Гумбольдт, К. Дойч, К. Леві-Стросс, Ф. Фукуяма, С. Макаруч, А. Пономарьов, С. Римаренко, І. Варзар тощо. Варто відмітити, що і власне сама етносоціологія виникла на перехресті двох наук: соціологічної та етнологічної.

З точки зору *педагогіки*, завдання етнічної соціалізації полягає у тому, щоб сформувати особистість, пристосовану до життя у соціумі з певним набором поведінкових характеристик, здатною співіснувати поряд з іншими

етносами та у межах своєї етноспільноти. Етнізація включає саме цілеспрямований вплив на особистість.

Методи успішної етносоціалізації в межах педагогіки можуть бути різними, залежно від віку. Розглянемо деякі приклади етнічної соціалізації через процес виховання українців [Додаток В, Табл. 2]. Батьки навчають своїх дітей конкретним звичаям, передають існуючі знання, культурну спадщину і етнічний код. Натомість педагоги можуть:

- організовувати різноманітні тематичні фестивалі (для представників різних етнонаціональностей);
- запроваджувати факультативні заняття «Культурологія», «Релігієзнавство» тощо;
- заохочувати до участі у міжнародних програмах мобільності для учнів;
- супроводжувати екскурсії до архітектурних пам'яток / культурної спадщини різних етносів, що жили на території України та поза її межами;
- попереджувати і долати наслідки етнічних упереджень у класах.

Тож, система освіти спрямована на формування толерантного ставлення до своєї етноспільноти та до представників інших етнонаціональностей. Цей підхід важливий з огляду на цілеспрямований вплив на етнізацію.

Один з найвагоміших впливів на формування, розвиток і становлення збалансованої етнічної ідентичності є *політика*. Відтак, (етно)політологія розглядає етнічну соціалізацію крізь призму управлінських рішень спрямованих на досягнення вищезазначеної цілі. Вченими, що досліджували дану проблематику в Україні є І. Варзар, В. Євтух, О. Майборода, М. Шульга, Ю. Римаренко, І. Курас, Л. Шкляр, В. Швед, В. Ігнатов та ін. Ця наука, зокрема, вивчає стан і динаміку політико-культурних впливів на процес етнічної соціалізації. Сьогодні етнічні процеси важко розглядати окремо від політичних, як і власне національних. Тому ми погоджуємось з тезою А. Тоффлера, який писав, що «вже зараз не так багато країн, громадяни яких готові померти за свою державу, але зростає готовність віддати життя за етнічно-релігійну

ідентичність» [Тоффлер, 2000, с. 214]. Саме ухвалення певних управлінських рішень визначає становище усіх етнічних груп у складі держави. Так, внаслідок невдалих рішень можуть виникати явища тероризму чи екстремізму на етнічному ґрунті.

Етнічна спільнота виступає репрезентантом власної потреби у збереженні або просуванні своєї культурної унікальності за допомогою політичної культури як форми прояву культурних запитів у сфері політики [Дмитренко, 2010: с. 4]. Крім цього впливають і глобалізаційні процеси. С. Римаренко стверджує, що глобалізація розмиває кордони етнічності, спричиняє асиміляцію культур, проте існує інший процес – глокалізація, яка сприяє ренесансу субнаціональних, мовних та конфесійних спільнот. А відтак, реалізація етнічного фундаменталізму неминуха [Римаренко, 2017: с. 175].

Можливими механізмами впливу на етнізацію є:

- Запобігання етноконфліктам і досягнення консенсусу (рівномірне представлення у політичному житті представників різних етносів і етноменшин).
- Вплив на формування етнополітичної свідомості (можливість різним спільнотам організовуватись навколо спільних цінностей – різноманітні культурні спілки конкретних етносів тощо).
- Здійснення політики враховуючи етнорегіональний склад населення (шанобливе ставлення до звичаїв і традицій та історичної пам'яті жителів конкретних регіонів, політика ненасильницької соціалізації в один спільний соціокультурний простір).
- Етнічний ренесанс (фінансування і розвиток державних програм по збереженню національної пам'яті тощо).

Тож, етнополітика спрямована в бік пошуку моделі найбільш гармонійних національних відносин в багатонаціональних державах.

З точки зору *юриспруденції* етнічна соціалізація може розглядатись як комплекс заходів, спрямованих на дотримання існуючих конституційних норм про права людини («Декларація прав національностей», закони України «Про

місцеве самоврядування в Україні», «Про національні меншини України», «Про громадянство України» та ін.). Уже зараз можна дійти висновку, що проблеми, спричинені міграційними та етнічними процесами і в розвинених країнах, і в країнах третього світу, більшою чи меншою мірою матиме найближчими роками й Україна. Тому треба вдосконалювати правову базу, зміст державної політики, відповідним чином підготовляти кваліфіковані кадри і матеріальні ресурси, необхідні для вирішення таких завдань [Римаренко, 2017: с. 174]. Етнізація в межах цього напрямку може включати такі елементи виховання як: дотримання загальних прав і цінностей людини; гуманізм; відповідне покарання в межах правової системи за порушення прийнятих норм; регулювання діяльності етнічних спільнот в межах існуючого законодавства.

Досліджувати етнізацію можна і крізь призму *психології*. Так, А. Мартіні, Л. Снайдер, А. Козінг, Ю. Бромлей, Р. Бенедикт, Дж. Тернер у свій час виявили особливості соціопсихічного життя багатоетнічних суспільств. З початком нової епохи всесвітнього розвитку поживається і життя народів: розгортаються небачені раніше етнополітичні та етнокультурні процеси; назрівають соціальні революції; урізноманітнюється процес соціально-політичної суверенізації держав; утворюються нові державно-політичні союзи і розпадаються старі; загострюються міжетнічні колізії; суто політико-культурне життя народів все ясніше одержує етноісторичну забарвленість [Мала енциклопедія, 1996: с. 40].

Особливу роль у становленні та розвитку етносу відіграє компліментарна самосвідомість, маргіналізація, культурна дистанція, ідентифікація тощо. Модель двох вимірів ідентичності Дж. Беррі передбачає, що етнічні ідентичності зі своєю та чужою етнічними групами можуть існувати незалежно одна від одної. Члени етнічної групи можуть мати як сильну, так і слабку ідентифікацію і зі своєю групою, і з групою переважної більшості [Карпенко, 2022: с. 11-13]. Тож роль психології – з'ясувати, яким чином формуються певні типи поведінки, як відбувається процес ідентифікації, які механізми впливу на особистість можна застосувати для досягнення певних цілей.

Не менш важливу роль для етнізації відіграють дані *етнології* та *історії*. У той час як представники першої вивчають історіологічну роль етносів, їхній менталітет, етнічне походження, етнаноціональний склад населення, другі (Р. Шпорлюк, Б. Кравченко, Т. Раковська-Хормстоун) – історичний досвід, етногенез, географію етнічної поведінки тощо. У межах етнології одним з можливих підходів є підхід географічного детермінізму до причин появи і зникнення певних етносів. Також етнологія використовує біологічні методи для пояснення етнічних процесів. У межах історії досліджується весь минулий досвід етносу і способи його трансляції молодому поколінню.

Для *релігієзнавства* основне положення під час етнізації – сфера духовного розвитку і обґрунтування слідуванню тих чи інших релігійних доктрин, догм тощо. Саме вірування, міфи і релігійні переконання були, а подекуди і залишаються, однією з найбільш рушійних сил для етносів у суспільній діяльності.

З точки зору *антропології*, під час етнізації старші вчать молодших розрізняти морфофізіологічні особливості тих чи інших етнонаціональностей, специфічні риси своєї «популяції». При цьому для цієї науки характерне вивчення еволюційно-революційних стадій констиціювання етносів (так, японський народ став культурно зразком Західної цивілізації, продовжуючи залишатись на Сході). Антропологія шукає відповіді на питання, приміром, «Чому саме російську мову вважають рідною половина карелів і третина мордвин?». Етнізація може вивчатись і крізь появу і (не)погодження з етнічними стереотипами (євреї – жадібні, поляки – гонорові, українці – ледачі тощо).

Застосовуючи *лінгвістику*, етнізація передбачає становлення мовної ідентифікації у процесі соціалізації. Окрім суто мови, досліджуються і ті мовленнєві засоби, характерні певному етносу (емоційність мови, висота тону, жестикуляція, писемна та усні форми спілкування). Так, для жителів країн Балтії (естонців, литовців) характерна повільна розмірена мова, у той час як для іспанців – жвава і емоційно-зabarвлена.

З точки зору *конфліктології*, етнізація зосереджується на варіантах виходу з конфліктів на етнічному ґрунті. Цей процес включає такі інструменти: державна регуляція міжетнічних відносин; існування сильної нормативно-правової дієвої бази, вироблення теорій і методів попередження конфліктів; посилення державного озброєння / армії як елемента стримання появи / розвитку етнічного конфлікту, що гарантувала б забезпечення політичної стабільності; забезпечення рівного доступу до владних і статусних повноважень; уникнення «мови ворожнечі» та етнічної сегрегації тощо.

Отже, у межах цього підрозділу ми розглянули вплив політології, психології, антропології, лінгвістики, етнології, історії, релігієзнавства, педагогіки, конфліктології та юриспруденції на етнізацію. Така міждисциплінарність є чудовим інструментом для конвергенції власне соціологічних та інших наукових підходів до етнічної соціалізації, що і буде частково імplementовано в роботу.

Висновки до першого розділу

Під час роботи над першим розділом було проаналізовано та систематизовано теоретичні засади вивчення етнічної соціалізації та її невід'ємної складової – етнічної ідентифікації, а також виокремлено соціологічні (структурний функціоналізм, соціальний конфлікт та символічний інтеракціонізм) та міждисциплінарні (педагогіка, політологія, юриспруденція, психологія, релігієзнавство, етнологія, антропологія, лінгвістика, філософія та конфліктологія) підходи до вивчення цих процесів.

В Україні етнізацію досліджували: В. Євтух, М. Шульга, О. Нельга, Ю. Поліщук, Т. Саніна, О. Рафальський, Л. Нагорна, О. Майборода, М. Розумний, С. Кримський, Ю. Нікіщенко, В. Паніотто та ін. Серед зарубіжних дослідників – Б. Андерсен, Дж. Тернер, Е. Гобсбаум, К. Гірц, Е. Сміт, Ю. Габермас, Ф. Барт, П. Бурдьйо та інші.

З позицій структурного функціоналізму, етнічна соціалізація – це процес адаптації людини до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно

до притаманної конкретному етносу культури та включає переважно засвоєння існуючого досвіду (суб'єкт-об'єктний підхід) [Гасанов, 2008: с. 19]. Домінуючі механізми етнічної соціалізації – традиційний та інституційний. В межах цієї парадигми орієнтирами для нас є положення Е. Сміта, однак їх недостатньо для аналізу сучасних процесів, пов'язаних з глобалізацією.

З позицій соціального конфлікту, етнічна соціалізація – це процес становлення людини як представника певного етносу через інтеріоризацію тих культурних та соціальних цінностей і відносин, які складають основу суспільного буття етносу. Етнічна соціалізація включає участь у житті суспільства, механізми поширення певних групових практик тієї чи іншої етнічної спільноти та протиставлення себе іншим. Вона розглядається радше у контексті стилізованого та міжособистісного механізму соціалізації. Основною категорією етнічної соціалізації є етнічна ідентифікація (як вроджений факт приналежності до спільноти, що визнається іншими) та дихотомія «ми – вони». В рамках цієї парадигми досліджується соціальна дистанція, мовна ідентифікація тощо. Основоположними для нас є ранні погляди Ф. Барта про фокус етнічності зосереджений на міжгруповій (міжетнічній) взаємодії.

З позицій символічного інтеракціонізму, етнічна соціалізація – це процес активної участі у культурному житті етносу, здатність впливати на це життя і самозмінюватись. Вона розглядає інтерпретативний (суб'єкт – суб'єктний) підхід, у межах якого соціалізація розглядається переважно через інтеріоризацію та або ж де- / ресоціалізацію з превалюванням міжособистісного та рефлексивного механізмів. Найважливішим у процесі етнізації є обмін і комунікація між представниками одного або різних етносів та процес зберігання або зміни їхніх соціальних зв'язків у результаті взаємодії. Нам близький цей підхід, бо він дозволяє досліджувати етнічну взаємодію на мікрорівні.

Міждисциплінарний підхід до етнізації описували Дж. Ротшільд, Е. Гельнер, У. Коннор, Дж. Армстронг, С. Хантінгтон, В. фон Гумбольдт,

К. Дойч, К. Леві-Стросс, Ф. Фукуяма, С. Макаруч, А. Пономарьов, С. Римаренко, І. Варзар та ін.

З точки зору *педагогіки*, завдання етнічної соціалізації полягає у тому, щоб сформувати особистість, пристосовану до життя у соціумі з певним набором поведінкових характеристик. *Історики* та *етнологи* вивчають історіологічну роль етносів, їхній менталітет, етнічне походження, етнаноціональний склад населення етногенез, географію етнічної поведінки, тощо. *Політологія* розглядає етнічну соціалізація крізь призму управлінських рішень спрямованих на досягнення вищезазначеної цілі, у той час як *юриспруденція* розглядає її як комплекс заходів, спрямованих на дотримання існуючих конституційних норм про права людини. *Психологія* з'ясовує яким чином формуються певні типи поведінки, як відбувається процес ідентифікації та які механізми впливу на особистість. Для *релігієзнавства*, інтерес полягає у вивченні сфери духовного розвитку, слідуванню тих чи інших релігійних доктрин. З точки зору *антропології*, під час етнізації старші вчать молодших розрізняти морфологічні особливості тих чи інших етнонаціональностей, специфічні риси своєї «популяції». *Лінгвістика* ж передбачає становлення мовної ідентифікації у процесі соціалізації. А з точки зору *конфліктології*, етнізація зосереджується на варіантах виходу з конфліктів на етнічному ґрунті.

Таким чином, представники описаних соціологічних підходів трактують міжетнічні відносини з різних боків, акцентуючи увагу на їх домінантних рисах.

Однак, ми стоїмо на позиціях інтегративного підходу до етнізації з акцентом на інтерпретативних теоріях в межах парадигми символічного інтеракціонізму (В. Євтух, С. Мелешевич, Р. Брубейкер, М. Фінні), бо вважаємо, що лише комплексний погляд на соціалізаційні процеси дозволяє врахувати якомога більше факторів впливу на формування етнічної свідомості індивідів, етнічну соціалізацію та ідентифікацію.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗМІ

2.1. Емпіричний досвід вивчення етнічної соціалізації в Україні та світі

Етнічна соціалізація як комплексний процес – багатосторонній і неоднозначний. Виключно соціологічних праць і досліджень з даної тематики доволі мало, що обумовлено специфікою теми. В основному, дослідні центри розглядають лише окремі аспекти етнічної соціалізації, що включають переважно: мовний аспект – [Шаповалов, 2021; Шосте, 2022; Мозер, 2020; Ляхович, 2015; Кулик, 2022; Резнік, 2016; Резнік, 2022; Литвиненко, 2021; Хмелько, 2004: с. 3-5; World, 2020], ставлення до представників інших етнонаціональностей – [Котигоренко, 2008; Романюк, 2018: с. 11; Паніотто, 2008: с. 197; Євтух, 2012: с. 5], національну ідентичність – [Розумний, 2016; Валевський, 2022; Дембіцький, 2023; Ситуація, 2022; Сімнадцяте, 2022] та політичні вподобання – [Грушецький, 2022; Тринадцяте, 2022; Бурковський, 2022] тощо.

Більш фундаментальним до досліджень етнізації є підхід зарубіжних організацій та установ, зокрема – австралійської федерації асоціацій етнічних шкіл; асоціації дослідження етнічності та націоналізму (Лондон); асоціації дослідження національностей в інституті Гаррімана (США); групи дослідження етнічних відносин, міграції та рівності (Бельгія) тощо. Більшість зарубіжних дослідників розглядають етнічну соціалізацію крізь призму расово-етнічної соціалізація (Racial-ethnic socialization). Таким прикладом є дослідження усиновлених дітей, проведене в Нідерландах, яке свідчить, що етнічна ідентичність є мінливою і розвивається з часом. Особливістю усиновлених дітей є дуальність, яка полягає в тому, що в їхньому житті вони мають справу одразу з двома етнічними середовищами: етнічною меншиною їхніх біологічних батьків та етнічною більшістю їхніх прийомних батьків. Тому прийомні батьки повинні демонструвати культурну компетентність, щоб

зміцнити почуття гордості за етнічну меншину дітей, а також «мультикультурне планування», яке включає здатність залучати дітей з етнічних меншин до контактів і діяльності з людьми з їхнього етнічного походження. Приклади етнічної соціалізації включають пошук друзів зі схожим етнічним походженням по сусідству або поїздки в країну народження прийомних дітей, для вивчення рідної мови [Degener, 2021].

Іншим прикладом є дослідження китайських вчених, які наголошують, що етнічна соціалізація місцевих школярів залежить від: рівня освіти їхніх батьків (чим вищий рівень освіти, тим більш дружнє ставлення їхніх дітей до інших); класу навчання учнів / віку (чим доросліші діти, тим частіше батьки спілкуються з ними про свою етнічну групу та приналежність до неї); статі учнів (хлопчики більш вороже налаштовані до інших етнічних груп) [Kuang, 2021]. Саме формування в суспільстві стійкого етнічного особистісного зразка є кінцевим результатом етнічної соціалізації на досягнення якого спрямовуються дії різних інститутів соціалізації [Рафальський, 2022: с. 62].

Ще одним доволі поширеним підходом в світовому науковому дискурсі, зокрема до етнічних питань, є інтерсекційний підхід, що ґрунтується на перехресних нерівностях (включно з нерівністю на етнічному ґрунті). Так, дослідження турецьких батьків-іммігрантів, які обрали приватні школи для навчання своїх дітей, показало, що їхньою мотивацією було забезпечити гарну освіту для своїх дітей, а також уникнути стигматизації та дискримінації, які, на їхню думку, були більш вірогідними в державних школах. Що стосується батьків-мусульман турецького походження, то деякі з них радять своїм дочкам не носити хустку в ранньому віці, щоб уникнути стигматизації з боку вчителів, яка може поставити їхніх дітей у не вигідне становище. Тож, усвідомлення молодими людьми того, ким вони є і до яких соціальних груп належать, тісно пов'язане з їхнім міжгруповим досвідом і відносинами [Youth, 2021: p. 1-11].

Можна прослідкувати тенденцію, що безпосередньо досліджень щодо етнічної соціалізації дуже мало, а досліджень, стосовно етнічної соціалізації через ЗМІ, в цілому як практики – фактично відсутні. Як правило питання, що

стосуються окремих положень етнізації, висвітлюються окремими блоками / питаннями в більш загальних соціологічних дослідженнях. Так, приміром, соціологічна група «Рейтинг» за 2022-2023 роки містить 19 досліджень стосовно етнонаціональних та культурних питань, з яких: 10 – мовне питання; 3 – патріотизм, 2 – ідентичність, 2 – етнос, 3 – національні культурні аспекти, 5 – ставлення до важливих подій минулого (станом на 23.04.2023).

Одна з найвідоміших і найрозповсюдженіших методик виміру міжетнічних відносин, є шкала Еморі Богардуса, яка понад 20 років практикується в Україні. Питання, що передбачаються в межах неї дотичні до питань етнічної соціалізації і через ЗМІ. Адже таким чином ми можемо спостерігати (хоч і не за допомогою інструментального виміру, а завдяки наративному аналізу), яким чином ЗМІ транслують готовність до відкритості до інших соціальних груп та повідомлень про hate crimes.

Певні положення теоретико-методологічних засад виміру етнізаційних процесів запропонували Мері Фінні, Сініша Малешевич та Рогерс Брубейкер.

На думку *М. Фінні* етнічна приналежність є динамічною та гнучкою, тому люди можуть підкреслювати, або навпаки – позбуватись її в різних контекстах. Етнічність може розглядатись як форма пересічних ідентичностей (національної, класової тощо). Люди, як правило, мають кілька ідентичностей, які можуть обирати залежно від контексту, у якому перебувають. *М. Фінні* проводила дослідження трансрасових прийомних сімей в Америці і запропонувала методіку виміру расово-етнічної соціалізації включаючи оцінку результатів усиновлення. Одним з інструментів виміру є оцінка частоти культурного досвіду з іншими людьми тієї ж раси і культури, що сама дитина, і що її прийомні батьки [Montgomery, 2018: p. 443-454].

С. Малешевич є також представником динамічного підходу до етнічності. Його комплексна теорія етнічності включає вимірювання (подекуди – егоїстичних) політичних впливів, економічних і культурних чинників. У своїй книзі «Соціологія етнічності» автор апелює до важливого фактору етнічності під час геноциду в Руанді. Саме історична колоніальна спадщина та

маніпулювання владою на ґрунті етнічної приналежності призвело до жахливих наслідків. Ці конфлікти були свідомо сконструйовані політикою (пост)колоніальних урядів [Malesevic, 2004: p. 97-112].

Р. Брубейкер, як один з прихильників цього ж підходу, у роботі «Етнічність без груп» стверджує, що традиційний погляд на етнічність як на фіксовану та обмежену категорію є проблематичним. Люди ідентифікують себе з кількома етнічними категоріями. Тому автор пропонує альтернативний підхід до етнічності, який підкреслює реляційну природу етнічної ідентичності, яка конструюється через соціальні та культурні взаємодії. Досліджуючи взаємозв'язок між громадянством, національністю та етнічною приналежністю у Франції та Німеччині, автор визначав, як закони про громадянство і національність відображають етнічну і національну ідентичність, а також як вони впливають на включення іммігрантів і меншин. У Франції акцент робиться на громадянській моделі громадянства, яка надає пріоритет принципам рівності та індивідуальних прав. Водночас, німецьке законодавство про громадянство ґрунтується на моделі крові, яка підкреслює походження і зв'язок з німецькою нацією. Важливою тезою автора є те, що держави, які нещодавно отримали незалежність (Україна), мають нерівноправне становище їх корінних націй, соціальне, економічне і культурне пригнічення, відсталість і сповільненість їхнього розвитку стосовно інших націй. Тому уряд повинен приймати управлінські рішення згідно з інтересами корінної нації, причому до визначення нації береться етнолінгвістичний, а не громадянський підхід [Мушкевич, 2010: с. 143-145]. Такі процеси можемо спостерігати сьогодні, у період загострення російської агресії щодо України. І саме ЗМІ протягом останнього року особливо активно виступили тими трансляторами етнонаціональних цінностей та орієнтирів.

Тож, до дослідних організацій, які переймаються етнонаціональною проблематикою в Україні, відносяться: Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України, Інститут народознавства НАН України, Державний комітет

України у справах національностей та міграції, Український центр культурних досліджень, Український центр соціальних досліджень імені О. Яременка, Київський міжнародний інститут соціології, Інститут психології ім. Г. Костюка НАПНУ, Інститут соціології НАН України, Фонд Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва, Київський інститут проблем управління ім. Горшеніна, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Міжнародний фонд «Відродження», Інститут національної пам'яті, Інститут філософії НАН України. Окрім цього, дослідження на дану тематику частково проводяться за участі Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського національного університету ім. Т. Шевченка та центрів Cedos, «Нова Європа», InfoSapience, соціологічної групи «Рейтинг» тощо [Королук, 2021: с. 69]. Питання толерантності та етнічної ідентичності порушувались у Всесвітньому дослідженні цінностей. У вищезгаданих установах найчастіше розглядають такі аспекти етнізації як: мовна ідентифікація, ставлення до національних та релігійних свят, ставлення до національних героїв, національна ідентифікація, гордість за країну / патріотизм, толерантність тощо.

У ЗМІ останнім часом з'являються дедалі більше повідомлень стосовно опосередкованої етнонаціональної соціалізації, яку більш детально розкриємо у наступному підрозділі. Проте, віднедавна стартував відеокурс від української платформи культурного проєкту «Хто ми є? Як зрозуміти свою ідентичність?». Його лекторкою є Наталія Кривда (членкиня експертної ради з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму). Наявність даного проєкту на платній основі свідчить про інтерес слухачів до даної тематики та включеність у етнізаційні процеси. Іншою платформою, де популяризують тематичні питання є «Український культурний фонд» (далі – УКФ), створений у 2017 році як реакція на виклики того часу з метою сприяння збереженню, відновленню, захисту та популяризації культурної спадщини України [Український, 2023]. За підтримки фонду було реалізовано чимало культурних ініціатив та проєктів: «Автентична Україна», «Шлях до себе», «Випалюй», «Емель», «Українська

література в коміксах», «Бокораш. Відродження забутої історії лісосплаву» тощо. Також за участі УКФ створено ряд серії подкастів: «До ворожки не ходи», «Культурна робота», «Файний подкаст», «Непам'ятники», «Привіт. Леся» тощо [Королук, 2023].

Отже, не дивлячись на ряд досліджень у даній галузі та організацій, що безпосередньо переймаються етнічним питанням, етнізація українців, особливо у період воєнного стану потребує додаткового вивчення.

2.2. ЗМІ як засіб етнічної соціалізації

Процес етнічної ідентифікації у різних культурних системах інтерпретується по-різному. Для євреїв таким критерієм є релігійна приналежність до іудаїзму, для індіанців-аймара – знання «особливої» мови, для тубільців «дикої» Африки – культурні особливості (одяг, харчування) тощо. Тобто, кожен носій певного етносу має як об'єктивні, так і суб'єктивні виміри для ототожнення з конкретною групою себе і інших людей. У попередньому розділі ми вже визначили можливі маркери на позначення етносу, однак варто наголосити, що в епоху глобалізації, деякі з них (географічне походження, господарська спеціалізація) втрачають своє значення. Розмиття кордонів етнічності, з одного боку, провокує занепад соціокультурних особливостей етнонаціональностей (т.з. культурній асиміляції), а з іншого боку – сприяє розвитку релятивізму та мультикультуралізму. І важливу роль у цих процесах відіграють медіа.

Медіа – це преса, радіо, ТБ, Інтернет, звуко/відеозаписи, відео/телетексти, рекламні щити і панелі, телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку [Городенко, 2003: с. 26]. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) є тим самим медіа, що орієнтоване на передачу інформації великій кількості людей одномоментно. ЗМІ як соціальний інститут мають відповідну реєстрацію, бюрократичну організацію, передбачають спеціальний апарат регулювання діяльності та певну нормативну базу. Часто ЗМІ називають четвертою владою через їхню здатність формувати громадянську думку, переконання,

пропонувати, а подекуди, нав'язувати певні погляди. Саме тому не є виключенням інституційний підхід до етнізації за допомогою ЗМІ, адже медіа репрезентують соціальну реальність, а також змінюють її. І хоча вони не є інститутом первинної соціалізації, однак їхня роль у процесі етнізації достатньо помітна. Так, приміром, медіа є майданчиком для обговорення певних питань щодо ідентичності, дозволяють формувати соціальну реальність або посилювати / послаблювати стереотипи на етнічному ґрунті (трансляючи дискримінаційні ідеї або ідеї толерантності). Вони можуть впливати на те, як люди розуміють власну ідентичність та як ставляться до інших. Для цього ЗМІ використовують прийоми: 1) репрезентації; 2) знайомства; 3) вивчення мов; 4) соціального впливу; 5) міжетнічних відносин; 6) аккультурації [Додаток Г, Табл. 3].

Так, Родерік Карей з'ясував, що приміром афроамериканські підлітки, які більше дивляться телевизор, частіше повідомляли про нижчий рівень етнічної гордості та більше почуття маргіналізації. Він припускає, що це може бути пов'язано з тим, що ЗМІ часто зображують негативні стереотипи афроамериканців, які можуть формувати почуття інтерналізованого расизму та зниженню рівня самооцінки підлітків [Carey, 2021]. За результатами іншого дослідження з'ясовано, що афроамериканська молодь, яка споживає більше медіа, більш схильна ідентифікувати себе з культурою хіп-хопу і розглядати її як позитивну форму культурного самовираження, оскільки хіп-хоп культура дає багатьом афроамериканським молодим людям відчуття спільності та приналежності, а також порушує питання соціальної справедливості та расової нерівності [Dixon, 2014].

Серед багатьох методів вимірювання етнічної соціалізації, пропонуємо зосередитись на наступних:

Вимірювання на основі самозвітів – «опитувальники самозвіти». Такий метод дозволяє оцінити, якою мірою люди отримували повідомлення про свою етнічну ідентичність та культуру. У цих опитуваннях учасники оцінюють

частоту та важливість різних типів повідомлень, які вони отримували про свою етнічну групу: культурні традиції, мова та історія.

Взаємодія батьків і дітей. Оцінювання повідомлень про етнічну ідентичність від батьків до дітей. Цей метод передбачає запис та аналіз розмов між батьками та дітьми, а також виявлення випадків, коли етнічна ідентичність відкрито обговорюється.

Якісні інтерв'ю. Глибинні інтерв'ю з окремими особами про їхній досвід етнічної соціалізації з метою вивчення типів повідомлень, які люди отримували про свою етнічну ідентичність, а також соціальні контексти, в яких ці повідомлення були отримані.

Культурні артефакти. Аналіз змісту культурних артефактів (книги, фільми, музика) для виявлення тем і повідомлень, пов'язаних з етнічною та культурною ідентичністю.

За результатами даних дослідження соціологічної групи «Рейтинг» від лютого 2023 р. в Україні зросла довіра до ЗМІ. Однак, відбулась зміна у каналах отримання інформації та комунікації. Так, відбулось зростання рівня довіри до національних (з 41% до 72%) та місцевих медіа (з 43% до 62%), водночас впала частота споживання новин. Замість цього, відбулось зростання впливу каналів у месенджерах (з 11% до 41%) та в YouTube (з 21% до 29%) [Комплексне, 2023]. Тому актуальним здається дослідження щодо представлення різних етнічних груп у кінопродуктах. Окрім цього, можна визначати способи передачі медіа-повідомлень про етнічну ідентичність і культуру суспільства. З окремими прикладами аудіомистецтва [Додаток Г, Табл. 5] можна ознайомитись у додатках. З активним розвитком і популяризацією українського мистецтва відбувається створення / просування україномовних YouTube каналів та подкастів, як спосіб культурного спротиву російській агресії [Додаток Г, Табл. 6]. Адже для кожної етнічної групи важливо знати, хто належить до неї, а хто – ні. Культурні маркери – у тому числі мова, зачіски чи харчові вподобання – можуть слугувати індикаторами

приналежності до етнічної групи, своєрідними етнічними маркерами [Bös, 2015]. І ці символічні структури можна зчитувати у медіаповідомленнях.

Тобто, ЗМІ продовжують відігравати помітну роль у житті більшості українців. А відтак, впливати на соціалізаційні процеси. За даними державного агентства України з питань кіно, з 2014 року українська кіногалузь демонструє стрімкий розвиток. Відтоді у національний кінопрокат вийшло понад 150 стрічок українського виробництва, які в сумі зібрали близько 900 млн грн.

З 279 фільмів за 2022 рік, на які видано державні посвідчення Державним агентством України з питань кіно на право розповсюдження і демонстрування для кінотеатрального права на території України, 69 фільмів є українського виробництва, з них 4 – спільно з іншими країнами, що становить 25% від загальної кількості кінопродуктів. Тобто, кожен четвертий фільм був українського авторства [Додаток Г, Табл. 4]. З цих кінопродуктів більшість (62%) так чи інакше стосуються етнонаціональних питань [Офіційний, 2022]. Саме вітчизняний україномовний контент передбачає кодування присутності, ролей і стереотипів різних етнічних груп, що проживають в Україні.

Медіа не залишили осторонь і комерційний компонент етнізації. Відтак, за допомогою ЗМІ останні кілька років в Україні більш активно популяризуються онлайн майданчики з продажу автентичних / символічних виробів України чи окремого її регіону. До таких можна віднести: ювелірні вироби «Скіфська етніка», парфум «Soul of Ukraine» від Brocard, інтернет магазин етнічних прикрас «Фолкмаркет», вишитий одяг від «Crafta», сувеніри ручної роботи «Коза Дереза», опішнянська кераміка тощо [Королук, 2023].

Тож, перспектива досліджень етнічної соціалізації має достатній потенціал в силу обставин, що відбуваються в Україні під час російського вторгнення. Пошук комплексних методик вимірювання способів етнічної соціалізації, а також впливу медіа на ці процеси є одним з викликів для сучасних дослідників і широким полем для наукових пошуків.

Загалом, медіа можуть бути потужним інструментом етнічної соціалізації, впливаючи на переконання, цінності та ставлення людей до власної та інших

етнічних груп. Тому необхідно представляти різні етнічні групи у ЗМІ з позитивного та різноманітного боку, а також сприяти розвитку навичок критичної медіаграмотності, щоб дати належну оцінку тим сенсам, які транслюють медіа. Відтак, аналіз культурних репрезентацій чи артефактів дозволяє дослідникам визначити тенденції розвитку суспільства з точки зору міжетнічних відносин, політики ідентичності, що прямо чи опосередковано впливає на соціалізаційні процеси. А оскільки Україна є поліетнічною державою, то саме позитивні форми етнізації є запорукою гармонійного розвитку консолідованого суспільства.

Висновки до другого розділу

Під час роботи над другим розділом було проаналізовано досвід емпіричного вивчення етнічної соціалізації в Україні та світі, а також описано процес етнізації крізь призму медіа в Україні.

Відзначимо, що виключно соціологічних праць і досліджень з даної тематики доволі мало, що обумовлено специфікою теми. В основному, дослідні центри розглядають лише окремі аспекти етнічної соціалізації, що включають переважно: мовний аспект, ставлення до представників інших етнонаціональностей, етнонаціональну ідентичність, громадянське суспільство, тощо. Дослідження, які б стосувались етнічної соціалізації через ЗМІ в Україні, в цілому як практика – фактично відсутні.

Однак, етнонаціональною проблематикою в цілому переймаються такі організації: НІСД, ІПіЕД ім. І. Кураса НАН України, Інститут народознавства НАН України, Український центр культурних досліджень, Український центр соціальних досліджень імені О. Яременка, Державний комітет України у справах національностей та міграції, КМІС, Київський інститут проблем управління ім. Горшеніна, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Міжнародний фонд «Відродження», Інститут

національної пам'яті, Інститут філософії НАН України тощо [Королук, 2021: с. 56].

Більшість зарубіжних дослідників розглядають етнічну соціалізацію крізь призму 2 підходів: расово-етнічної соціалізації (Racial-ethnic socialization) та інтерсекційного підходу, що ґрунтується на перехресних нерівностях (австралійська федерація асоціацій етнічних шкіл; асоціація дослідження етнічності та націоналізму; асоціація дослідження національностей в інституті Гаррімана тощо).

Щодо ЗМІ, то вони є майданчиком для обговорення певних питань щодо етнічної соціалізації та ідентичності, дозволяють формувати соціальну реальність або посилювати / послаблювати стереотипи на етнічному ґрунті (трансляючи дискримінаційні ідеї або ідеї толерантності). Медіа впливають на те, як люди розуміють власну ідентичність та як ставляться до інших. Тому необхідно представляти різні етнічні групи у ЗМІ з різних боків, а також сприяти розвитку навичок критичної медіаграмотності, щоб дати належну оцінку тим сенсам, які вони транслюють.

З 279 фільмів за 2022 рік, на які видано державні посвідчення Державним агентством України з питань кіно, 69 фільмів є українського виробництва, що становить 25% від загальної кількості кінопродуктів. З цих кінопродуктів більшість (62%) так чи інакше стосуються етнонаціональних питань. Саме вітчизняний україномовний контент передбачає кодування присутності, ролей і стереотипів різних етнічних груп, що проживають в Україні, таким чином впливаючи на етнізацію.

За допомогою ЗМІ останні кілька років в Україні більш активно популяризуються онлайн майданчики з продажу автентичних / символічних виробів України чи окремого її регіону, популяризуються народні українські пісні / традиції / культурні практики, посилюється інтерес до історії українського народу, що свідчить про тенденцію до етнічного ренесансу.

Тож, перспектива досліджень етнічної соціалізації має достатній потенціал в силу обставин, що відбуваються в Україні під час російського

вторгнення. Пошук комплексних методик вимірювання способів етнічної соціалізації, а також впливу медіа на ці процеси є одним з викликів для сучасних дослідників і широким полем для наукових пошуків.

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВПО, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ У М. СТАРОКОСТЯНТИНІВ

3.1. Дизайн дослідницького проєкту

Методологічна частина

Актуальність: З початком військового вторгнення РФ на територію України у 2014 році та повномасштабною війною у лютому 2022 року мільйони українців вимушені були покинути свої домівки і переїхати в інші місця на тимчасове чи постійне проживання. Так, за даними Міжнародної Організації з Міграції від січня 2023 року, понад 5 млн осіб стали внутрішніми мігрантами [DTM, 2023]. З різних регіонів України (окупованих та де/неокупованих) люди перебрались у більш безпечні регіони для життя. Одним з таких місць став Старокостянтинів та район (Хмельницька область), де станом на лютий 2023 р. офіційно зареєстровано 4304 ВПО (переважна більшість яких переїхала до міста минулого року). Саме ця соціальна група сьогодні є однією з найбільш вразливих в місті, а отже становить чималий дослідницький інтерес як така, трансформації свідомості якої могли зазнати найбільш суттєвих змін порівняно з іншими групами. Слідкуючи за результатами даних різних соціологічних досліджень можна прослідкувати тенденції переходу жителів східних, південних та центральних регіонів України з російської на українську мови, відмову від нейтрального чи позитивного ставлення до РФ тощо [Можливості, 2022: с. 13]. Тобто, ці зміни стосуються зокрема і етнічної (ре)соціалізації. Адже воєнні дії, безумовно, є сильним тригером для будь-яких суспільних змін. Тож, у межах цього дослідження і варто з'ясувати, яким чином ситуація в країні вплинула на ідентифікаційні процеси та етнізацію нових мешканців Старокостянтинів.

Проблемна ситуація: свобода слова є одним з фундаментальних прав людини в епоху демократичних цінностей. Проте, у період правового режиму воєнного стану на території України права громадян дещо обмежені. Зокрема це стосується і свободи слова, думки, висловлення. Так, за деякі суспільно-

політичні погляди, що отримали назву «проросійські» можна опинитись у неприємних ситуаціях, навіть якщо вони не підкріплені жодними об'єктивними чинниками чи неправомірними діями. Найбільше від такої стигматизації потерпають ВПО, які переїхали з інших культурних регіонів України і на новому місці часто мають «доводити» свою громадянську позицію. Наприклад, відомі випадки, коли за спілкування російською мовою люди зі статусом ВПО відчували тиск з боку місцевих мешканців. Останні, лише за одним критерієм «мовної ідентифікації» могли застосовувати психологічне чи, подекуди, фізичне насильство до своїх співвітчизників. Однак, оцінка чи тест «на громадянство» за такими і схожими критеріями є хибними, адже жодним чином не відображають реального ставлення ВПО до ситуації. Окрім цього, можна спостерігати випадки віктимблеймінгу (коли у 2014 році після часткової окупації Донецької та Луганської областей та АР Крим, ВПО з цих регіонів стали звинувачувати у тому, що вони самі винні, адже «запросили рускій мір»). Відтак, для уникнення можливих ризиків ВПО можуть адаптовуватись під той новий соціокультурний простір, у який вони потрапили, причому істинні думки щодо етнонаціональної ідентифікації, громадянської позиції і етнізації залишаються невідомими. Ускладнює ситуацію ще і специфіка самого міста («військове містечко»), що прямо чи опосередковано впливає на бажання ВПО висловлюватись з приводу етнонаціональної ідентифікації і громадянської позицій. Таким чином, *наукова проблема* полягає у протиріччі між декларативними заявами ВПО щодо етнічної ідентифікації і їх реальним ставленням до етнізації і ідентифікації. Тож, *метою* роботи є дослідження процесу етнічної соціалізації, зокрема, під впливом війни серед ВПО у м. Старокостянтинів.

Об'єкт – повнолітні ВПО, що проживають у м. Старокостянтинів.

Предмет – етнічна соціалізація.

Одиниці аналізу: індивід зі статусом ВПО.

Завдання:

1. Визначити етнічну приналежність ВПО.

2. Визначити чи впливає вік на зміну ставлення до мови щоденного спілкування.
3. З'ясувати вплив війни на етнічну соціалізацію.
4. Перевірити наявність впливу медіа на етнічну соціалізацію.

Системний аналіз об'єкту:

Об'єктивні фактори:

- вік;
- стать;
- рівень освіти;
- матеріальне становище.

Суб'єктивні фактори:

- етнічна приналежність;
- мовна ідентичність;
- уявлення про характерні риси українців;
- етнізація;
- довіра до іноетнічних осіб;
- вплив воєнних дій та медіа на етнізацію;
- уявлення про виховання дітей під впливом війни.

Гіпотези:

1. ВПО ідентифікують себе як українців.
2. Чим молодша людина, тим імовірніше, що вона спілкується українською мовою після подій 24.02.2023.
3. Воєнні дії вплинули на етнізацію шляхом посилення акценту на національну ідентичність і громадянську соціалізацію.
4. Вплив медіа на етнічну соціалізацію сприяє етнічному ренесансу.

Концептуалізація основних понять.

ВПО – внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою

уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [Про забезпечення].

Довіра до іноетнічних осіб – впевненість у порядності й доброзичливості іншої сторони, яка є представником іншого етносу, з якою довіряючий знаходиться в тих чи інших відносинах.

Етнос – поняття, що описує спільноту людей, об'єднаних спільним походженням (реальним або міфічним), культурою (або деякими її елементами), мовою (часто, але не завжди), історією (справжньою або вигаданою), традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнонімом. Етнос є індивідуальним, унікальним неповторним феноменом. Для більш сталого існування етнос прагне утворення своєї соціально-територіальної організації. Структуру етносу можна визначити за двома вирішальними чинниками: 1) характером його розміщення у сучасному світі; 2) рівнем етнічної самосвідомості та самоідентифікації окремих його частин або ж окремих представників [Євтух, 2011: с. 67].

Етнізація – становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відбивають особливості культури етносу, членом якого є особа. Етнізація на практиці розгортається як аспект соціалізації, елемент виховання, зріз формування типу життєдіяльності особи, перш за все становлення її емоційних, когнітивних, вольових процесів, як набуття особливостей оціночних, моральних суджень, естетичних уявлень, як формування «композиції» умінь, як засвоєння типових виробничих навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного сприйняття світу, притаманної культурі етносу картини світу [Мала енциклопедія, 1996: с. 28].

Етнічна ідентичність – одна з форм самосвідомості індивіда чи групи людей, що ґрунтується на відчутті ними своєї належності до певної етнічної спільності. Фундаментом етнічної ідентичності є закорінена в соціальній пам'яті сукупність антропологічних та культурно-символічних ознак. Ідентифікація з етносом за певних умов стимулює самоорганізацію етнічної

спільноти на засадах її етнічних інтересів і потреб, а також забезпечує самозахист у ситуаціях міжетнічної напруженості. Вона ж визначає тональність інтерпретації історичного досвіду й орієнтаційні культурні пріоритети, здебільшого обернені в минуле [Нагорна, 2005].

Етнічний ренесанс – спроба зберегти минуле і водночас його трансформувати в дещо нове, побудувати новий тип життя на стародавніх підвалинах, створити нову людину і нове суспільство через відродження старої ідентичності та зберегти «кілця в ланцюгу поколінь» [Мала енциклопедія, 1996: с. 474].

Етнічна свідомість – сукупність уявлень, знань, установок, спрямувань, сприйнятих особою у процесі етнізації, накопичених з досвіду власного життя чи своєї етнічної групи про культуру, традиції, цінності, усвідомлення себе членом етносу, а також бачення місця свого народу серед інших [там само, с. 41].

Мовна ідентичність – приналежність до певної мовної спільноти, що характеризується відповідними компетентностями і ставленням [там само, с. 718].

Операціоналізація основних понять:

Індикатори «етнічна приналежність» – В1.

- Ототожнення себе з конкретною етноспільнотою / відчуття приналежності до конкретного етносу.

Індикатори «вплив війни на етнічну соціалізацію».

- «Мовна ідентифікація» – С1, С2 (мова щоденного спілкування).
- «Довіра до іноетнічних осіб» – Е1 (здатність проживати якийсь період в представників інших етносів).
- «Риси українства» – D1:
 - мова – d1_8;
 - релігія – d1_9;
 - культура – d1_2, d1_4, d1_6, d1_7, d1_10, d1_11;
 - історія – d1_1;

- громадянськість – d1_3, d1_5, d1_12, d1_13.
- «Слідування традиціям»:
 - повторення та копіювання культурних зразків етносу як цінності – d2;
 - прийняття традицій, сприйняття поглядів, стереотипів, що характерні для родини та осіб з найближчого оточення; прийняття певного стилю поведінки і мислення даної етнічної групи як особистісної цінності – f1_3, f1_8;
 - інтерес до етнічного (етнонаціонального) минулого – f1_1, f1_4, f1_6, g2_1;
 - наслідування культурних зразків – f1_7, f1_8, f1_9 f1_11, g2_4.
- «Громадянські компетентності»:
 - здатність захищати землю зі зброєю в руках – d1_12;
 - патріотизм – g1, g2_5.

Індикатори «вплив медіа на етнічну соціалізацію»:

- «медіаспоживання» – f1_2, f1_10, g2_2, g2_3;
- вплив відеоконтенту патріотичного спрямування на мову щоденного спілкування після повномасштабного вторгнення – c2*f1_2;
- зв'язок між рівнем освіти, доходом, спілкуванням українською мовою та фінансовою підтримкою українського мистецтва – a3*a4*f1_11;
- зв'язок між змінними стать, довіра іноетнічним особам, етнічна соціалізація через медіаспоживання та спілкування українською мовою вдома – a2*d2* mediasocialization*c1.

Методична частина

Генеральна сукупність ВПО у Старокостянтинівському районі становить 4304 особи. Однак, у самому місті зареєстровано 2623 особи (станом на лютий 2023). З них повнолітніх – 1724. Досяжність до респондентів є проблемою, оскільки доступ до їх контактних даних є конфіденційним. Однак, зважаючи на те, що дослідниця є співробітником місцевої організації Товариства Червоного Хреста України, пропонується кооперація з цієї організацією для реалізації дослідження [Додаток Д]. Відповідно, доступними для опитування можуть

бути ті ВПО, які користуються послугами благодійної організації. Середня щомісячна кількість таких становить близько 360 осіб. Тому, саме цю кількість осіб будемо вважати генеральною сукупністю для цього дослідження. Особливістю генеральної сукупності є і те, що більшість ВПО, які звертаються по допомогу – жінки з (малолітніми) дітьми. Тому при розрахунку вибіркової сукупності варто врахувати, що значна частина об'єктів не може бути опитана в даному дослідженні через вікові обмеження. А також враховувати зсув у статевому розподілі в бік жінок (через процедуру зважування).

Вибіркова сукупність. Оскільки після орієнтовного виключення усіх дітей і молодих людей до 18 років з генеральної сукупності, отримуємо близько 247 осіб, що мають статус внутрішньо-переміщених. Для того, щоб дослідження було внутрішньо валідним, опитати варто не менше як половину генеральної сукупності, що становить 123 особи. Врахуємо можливі відхилення на рівні 15% (оскільки щомісячна кількість ВПО, що користуються послугами ТЧХУ коливається у цих межах). Відтак, вибірка сукупність варіюється в межах від 104 до 141 осіб.

Тип вибірки: одноступенева.

Методи.

У ході дослідження пропонується застосувати метод опитування: очне анкетування [Додаток Ц]. Для аналізу отриманих результатів – одновимірний та багатовимірний аналіз даних за допомогою ПЗ IBM SPSS Statistics 26.

Дизайн дослідження.

Дослідження передбачає використання кількісного наглядного первинного дизайну з дедуктивним підходом та з використанням позитивістських методів. Дослідження має конфірматорний характер і номотетичний спосіб пояснення. Даний дизайн є типовим і має свої обмеження, проте зважаючи на обставини сьогодення є найбільш практично можливим для реалізації з огляду на чутливість теми і можливі негативні наслідки для психо-емоційного стану респондентів у випадку застосування інших типів дизайну (якісних методів).

План аналізу отриманих даних.

1. Аналіз описових статистик за визначеними питаннями (при аналізі однієї змінної для гіпотези №1) – однокритеріальний аналіз даних.
2. Багатокритеріальний аналіз даних із застосуванням аналізу двовимірних таблиць (гіпотези №2, 3, 4), логістичного аналізу та логлінійного аналізу (гіпотеза №4).
3. Інтерпретація отриманих результатів.
4. Формування висновків.

Контроль за якістю проведення дослідження.

Для зменшення імовірності зростання похибки у ході дослідження, необхідно мінімізувати ризики її виникнення. Тому для цього застосовуємо такий інструмент, як контроль за якістю проведення дослідження.

Під час польового етапу здійснюємо це наступним чином:

- для уникнення ефекту впливу інтерв'юера на респондента: пам'ятаємо про етичні вимоги під час проведення дослідження (не пояснюємо зміст питань, не даємо вказівок тощо).
- для уникнення можливості хаотичного рандомізованого заповнення анкети респондентами слідкуємо за мінімальним часом, необхідним на заповнення 1 анкети.

На етапі перенесення і кодування даних:

- для уникнення людської похибки під час перенесення даних перевіряємо правильність переносу кожної п'ятої анкети не менше ніж 2 рази у різний період часу.

Методи дотримання професійних та етичних вимог.

Зауважимо, що дана тема є достатньо чутливою для респондентів та публічного обговорення. Тому вона вимагає делікатного ставлення соціолога до питань, пов'язаних з вираженням сумнівів з боку об'єктів щодо доцільності і мети такого дослідження. Респонденти можуть пов'язувати дане дослідження з певною політичною заангажованістю. Тому існує вірогідність надання нещирих відповідей. Відтак, головною умовою забезпечення отримання надійних даних є

дотримання анонімності респондентів, пояснювальна розмова щодо виключно наукового інтересу даного опитування. Без попередньої згоди на участь в опитуванні ми не починаємо проведення. Використовуємо шифрування анкети для збереження конфіденційності особистих даних. Наступним методом є усунення суб'єктивності дослідника. Попри власне бачення і ставлення до ситуації пам'ятаємо про неупередженість і об'єктивність.

З організаційним планом дослідження можна ознайомитись у додатках [Додаток Ш, Табл. 31, Табл. 32].

3.2. Аналіз результатів

У ході польового етапу вибірково сукупність вдалось реалізувати на рівні 63% від запланованої, що становить 65 осіб. Труднощі найбільшою мірою були пов'язані з: порівняно нижчим рівнем відвідуваності досліджуваних об'єктів МРО ТЧХУ, відмовою від участі в опитуванні, недійсних анкетах (з рівнем заповнення менше, ніж 50% обсягу). Відтак, результати даних не є валідними і репрезентують обмежену групу осіб, а не генеральну сукупність в цілому. Зважаючи на обставину, що дана тематика методологічно мало представлена в українському науковому полі, дане дослідження може бути тестовим варіантом, покращення процедури якого, можливо, буде імплементовано у майбутньому.

Одновимірний аналіз даних

Спершу опишемо одновимірні розподіли на кожне питання, які відмінні від рівномірних. Найбільш представлена вікова категорія респондентів – 18-25 років (26,2%), найменш – люди похилого віку 65+ (8%). Молодь становить більше третини опитаних (41,6%), дорослі – більше половини (58,4%) [Додаток Е, Табл. 7].

Більшість опитаних є жінками (76,9%), водночас як чоловіком є майже кожен четвертий респондент (23,1%) [Додаток Е, Табл. 8].

Майже кожен другий опитаний має повну вищу освіту (46,2%), майже кожен другий – середню спеціальну (27,7%), середню загальну – 13,8% та неповну вищу – 12,3% респондентів [Додаток Е, Табл. 9].

Щодо матеріального стану, то найчастіше опитані мають гроші на життя в цілому, без придбання дорогих речей – 43,1%. Кожен третій (35,4%) у змозі закрити лише базові потреби, а кожен п'ятий (20%) – живе забезпечено [Додаток Е, Табл. 10].

Далі наведемо результати дослідження відповідно до поставлених гіпотез. *Гіпотеза №1*. Усі опитані вважають себе українцями (100%) [Додаток Ж, Табл. 11]. Дана характеристика може свідчити, що етнічна приналежність імовірніше сприймається як національна. Більше детально це оцінимо в комплексі з відповідями на наступні 3 питання блоку В.

Переважає більшість опитаних (86,2%) респондентів стверджують, що розуміють поняття «етнос», 7,7% – не розуміють та 4,6% – не змогли відповісти [Додаток Ж, Табл. 12]. Це питання є додатковим валідизатором для оцінки рівня обізнаності етнонаціональними процесами.

Прикметно, що більшість опитаних (53,8%) вважають, що саме територіальний (у контексті громадянський) принцип є визначальним до трактування етнічної ідентифікації, а не місце походження людини та його етнічна батьківщина [Додаток И, Табл. 13]. Практично третина (33,8%) навпаки, дотримуються родо-племінного (кровного) принципу до етнічної ідентифікації. Така тенденція може свідчити як про плутанину з націо/етно питань, так і про певні конструктивістські / інтегративні погляди на ідентифікацію [Додаток И, Табл. 14].

Гіпотеза №3. На відміну від попереднього питання, мова є більш важливим фактором впливу на оцінку етнічної ідентифікації респондентами. Так, близько половини (47,7%) опитаних вважають, що мова домашнього спілкування визначає етнічну приналежність (якщо українець спілкується угорською, то він – угорець, а не українець), водночас близько половини (46,2%) так не вважають, бо дотримуються протилежної думки. В цілому, можна підтвердити тезу про використання інтегративного підходу як найбільш адаптивного до етнічної ідентифікації.

Переважна більшість опитаних (86,2%) спілкуються вдома українською мовою та лише 13,8% – російською [Додаток К, Табл. 15]. Думку щодо того, що частіше ВПО спілкуються російською через особливість регіонального впливу можна спростувати.

Не дивлячись на те, що більшість опитаних є україномовними, майже половина (44,6%) після повномасштабного вторгнення все одно намагаються частіше спілкуватись українською, у той час як 47,7% вже вживали українську до вищезгаданих подій [Додаток К, Табл. 16]. Тільки для 6,2% респондентів мова не має значення. Отже, війна певною мірою впливає на мовну ідентифікацію у бік посилення акцентуації на досконалому вивченні / покращенні знань з державної мови, однак майже половина опитаних ВПО вже використовували її до вищезгаданих подій.

Щодо блоку D, то варто відзначити, що до головних ознак, які притаманні на думку опитаних справжнім українцям, відносяться: володіння державною мовою (81,5%), захист своєї землі зі зброєю (66,2%), знання або інтерес до української історії (64,6%). Менш важливими є допомога іншим українцям (60%), знання на пам'ять літературних творів відомих українських авторів (38,5%), відвідування ПЦУ (32,3%), волонтерська діяльність (32,3%), виконання українських народних пісень (30,8%), готування національних страв (29,2%). Другорядними ознаками є необхідність залишатись в Україні під час воєнного стану (26,2%), спільний культ героїв (20%), носіння національного одягу (13,8%) та вміння танцювати гопак (4,6%) [Додаток Л, Рис. 2]. Причому, серед запропонованих респондентами відповідей були пропозиції: 1) злитись на росіян та 2) не розділяти «я» і «Україна». Це, з одного боку, включає тенденцію до загострення міжнаціональних відносин, а з іншого, – до консолідації українського суспільства. Отже, можна припустити, що саме мовний, громадянський та історичні принципи є найбільш актуальними рисами українців для досліджуваної групи, у той час як культурний та релігійний – менш важливими.

Кожні 3 з 4 опитаних (75,4%) переконані, що варто дотримуватись українських звичаїв і традицій незалежно від місцезнаходження (навіть в міграції до іншого культурного середовища). Це може свідчити про високий рівень традиційності та консолідації навколо своєї групи, причому під впливом війни вони можуть зростати [Додаток М, Табл. 17].

Адаптуючи одне з питань шкали Е. Богардуса до сьогоденної ситуації (коли багато українських мігрантів опинились за межами країни, де їх прийняли чужі люди) пропонувалось виміряти рівень довіри до представників інших етнонаціональностей через бажання погостювати у них деякий час. Відтак відповіді, що в інструментарії під пунктом Е1.1 Е1.2 – трактуємо як (радше) недовіру, а Е1.3 Е1.4 як довіру. Відтак, майже половина (47,7%) респондентів скоріше не довіряють іншим, а більше третини (37%) – довіряють [Додаток Н, Табл. 18]. Можливо ВПО мігрували саме у межах країни, щоб уникнути переміщення в інші соціокультурні регіони, однак така ситуація потребує більш детального дослідження, яке не є предметом уваги даної роботи.

Щоб оцінити вплив війни на етнічну соціалізацію, проаналізуємо питання блоку F. Таким чином, етнічна соціалізація під впливом війни найбільшою мірою пов'язана з: спілкуванням українською мовою (84,6%), інтересом до історії українського народу і народів, що жили на цій території (80%), переглядом національно-патріотичних фільмів (66,2%). Меншою мірою з: наданням переваги знайомству з роботами українських митців (61,5%), слідуванням українським традиціям (60,5%), наданням переваги українському кінематографу на заміну зарубіжному (58,5%), розповідями близьких про минуле родини (56,9%), історією про відомих українців минулого і сьогодення (56,9%). Найменшою мірою з: бажанням носити національний одяг (50,8%), фінансовою допомогою для розвитку українського мистецтва (46,2%) та відвідуванням українських виставок / концертів / ПЦУ (43,1%) [Додаток П, Рис. 3]. Як бачимо, знову мовний, історичний та медійний (з акцентом на патріотичний) фактори є домінантними для опитаних під час воєнної

соціалізації. На цій підставі здійснюватимемо багатовимірний аналіз даних. Тобто, у цілому, воєнні дії так чи інакше змінили життя переважної більшості опитаних (84,6%), у той час як для 12,3% – ні.

Для тих респондентів, що мають неповнолітніх дітей, російське вторгнення вплинуло на виховання ними своїх дітей таким чином: 30,8% посилили акцент на українській ідентичності, 4,6% посилили акцент на багатокультурних цінностях. Для кожного п'ятого опитуваного війна не вплинула на виховання дітей, оскільки вони і раніше слідували українським традиціям та тільки для 4,6% агресія жодним чином не вплинула на виховання [Додаток Р, Табл. 19].

Блок питань (G2) передбачав аналіз відповідей тих респондентів, що змінили свій підхід до виховання дітей. Однак, більшість респондентів, які не змінили підхід, все одно продовжили заповнювати даний блок, а серед тих, хто змінив – були випадки пропуску відповідей на цей блок питань. Якби ми використали синтаксис логічного контролю для відкидання відповідей, наша вибірка становила б менше, ніж 23 особи. Тому було прийнято рішення аналізувати відповіді такі що є, однак враховувати зростання похибки та покращити інструментарій в майбутньому. Відтак, 35,4% розповідають дітям про історію українського народу; 46,2% обирають україномовний дубляж під час спільного перегляду відеоконтенту; 44,6% разом слухають українські пісні; 35% співають виключно українські колискові немовлятам та/або читають виключно українські казки; 46% виховують з розумінням особливостей кожного етносу, повагою до багатокультурного середовища, толерантним ставленням до всіх [Додаток Р, Рис. 4]. Отримуємо чергове підтвердження, щодо важливості ролі мовного фактору для етнізації під час війни.

Багатовимірний аналіз даних

Гіпотеза №2. Проаналізуємо зв'язок віку (A1) зі зміною ставлення до мови щоденного спілкування після подій 24.02.2022 (C2) [Додаток С, Табл. 20]. Отримуємо результат, що вік не впливає на зміну ставлення, оскільки рівень значущості χ^2 вищий за 0,05 (0,9).

Гіпотеза №3. Перевіримо на наявність зв'язку 2 змінні: A2 та D1. Оскільки в двовимірній таблиці є клітинки, де значення спостережуваних об'єктів менше 5, то використаємо коефіцієнт Фішера для аналізу. Він становить 0,083, що свідчить про наявність значущого зв'язку між змінними. Аналізуючи таблицю [Додаток Т, Табл. 21, Табл. 22] робимо висновок, що стать впливає на ознаку того, чи має справжній українець бути готовим захищати землю зі зброєю в руках. Таким чином, чоловіки більшою мірою (на 9,3%) схильні давати стверджувальну відповідь, ніж жінки. І навпаки, кожна третя жінка (36%) переконана, що це не є ознакою справжнього українця, у той час, як лише кожен 4 чоловік тієї ж думки. Отже, знову ж таки етнічна ідентифікація пов'язана з національною через бажання захисту власної території.

Гіпотеза №4. Перевіримо, чи має якийсь вплив медіа на мову спілкування під час війни. Для цього використаємо змінні C2 та F1.2. Отримуємо значення коефіцієнта Фішера 0,024, що свідчить про значущість даного зв'язку між змінними [Додаток У, Табл. 23, Табл. 24]. Серед тих, хто під впливом війни частіше спілкується українською 55,2% більше переглядають національно-патріотичні фільми, водночас відсоток тих, хто не переглядає, становить 27,6% (тобто вдвічі менше). Так само серед тих, хто і до війни спілкувався українською 83,9% переглядають національно-патріотичні фільми і лише 3,2% – ні. Серед тих, кому мова не має значення, лише 25% переглядають такі відеоматеріали. Отже, можемо припустити, що певний ефект від воєнних дій та від перегляду національно-патріотичного контенту позитивно впливає на мову щоденного користування та навпаки.

Логістична регресія

Гіпотеза №4. Перевіримо чи впливає рівень освіти, дохід, вік та спілкування українською вдома на фінансову підтримку розвитку українського мистецтва [Додаток Ф, Табл. 25-28]. 64 об'єкти потрапляють в аналіз. Без теоретичної моделі, наша модель вірно класифікує 53,1% випадків. Після того, як ми ввели фактори в модель, вона вірно інтерпретує 64,1% випадків. Отже

наша модель збільшує відсоток правильної класифікації на 9%. Причому більше половини об'єктів (63,3%), які не класифікувала модель без факторів, модель з факторами класифікує вірно, однак при цьому втрачає правильність класифікації зі 100% до 64,3%. Якість нашої моделі невелика – 0,17. Всі коефіцієнти є незначущими і більшими за 0,05. Тому жоден з них немає впливу на залежну змінну. На цьому етапі аналіз слід припинити.

Логлінійний аналіз

Гіпотеза №4. Спробуємо перевірити зв'язок між 4 ознаками за допомогою ієрархічного логлінійного розвідувального аналізу. Для цього використаємо наступні змінні: стать респондента (A2); довіра іноетнічним особам (E1); етнічна соціалізація через медіа (mediasocialization) та спілкування українською мовою вдома (ukrathome) [Додаток X, Табл. 29, Табл. 30]. Створимо змінну mediasocialization, яка передбачає індикатори, описані в частині інтерпретації понять. Створюємо змінну ukrathome, яка враховує відповіді на питання C1, з варіантом вибору «українська мова».

В межах нашої моделі існують зв'язки на рівні 2 і нижче порядку між змінними довіраіншиметносам*mediasocialization та змінними стать, ukrathome. Отже, на довіру до іноетнічних осіб якийсь вплив має соціалізація через ЗМІ. Далі варто розглядати взаємозв'язок на рівні 1 двовимірної таблиці та 2 одновимірних, що не є предметом уваги цього дослідження.

Отже, було проведене соціологічне дослідження, у межах якого вдалося визначити окремі аспекти етнічної соціалізації ВПО у м. Старокостянтинів, зокрема у медійній сфері.

Висновки до третього розділу

У межах роботи над 3 розділом було реалізоване соціологічне дослідження на тему «Етнічна соціалізація ВПО у м. Старокостянтинів». В опитуванні взяло участь 65 осіб, метод збору інформації – опитування (очне анкетування). Термін проведення – квітень 2023 року. Відповідно до поставлених завдань було з'ясовано:

1. Етнічна ідентифікація ВПО – українська, водночас має характерні національні риси (домінантна територіальна та мовна ідентичність).
2. Вік не впливає на зміну ставлення до мови щоденного спілкування.
3. Воєнні дії вплинули на етнізацію через: посилення інтересу до національних процесів; зміну ставлення до мови щоденного спілкування на користь української; медійний, історичний, громадянський, культурний контекст та на зміну підходу до виховання дітей у бік патріотичної акцентуації.
4. Можна говорити про певний вплив медіа на етнізацію, що сприяє культурному відродженню і розглядається радше як елемент культурного спротиву, що посилює тенденцію до етнічного ренесансу.

Тож, у ході дослідження були:

1. Підтверджена гіпотеза: №1.
2. Частково підтвержені гіпотези: №3, №4.
3. Спростована гіпотеза: №2.

Результати даного дослідження можуть бути використані:

- 1) дослідницею під час майбутніх напрацювань;
- 2) організацією місцевого ТЧХУ для планування інформаційної діяльності по роботі з ВПО;
- 3) іншими зацікавленими особами.

Відтак, в цілому, можна прослідкувати тенденції до посилення ролі національного фактору у період воєнного стану, медійного впливу на етнізацію та українізацію.

ВИСНОВКИ

Не дивлячись на те, що світ у глобалізаційну епоху став більш об'єднаним (через розвиток ЗМІ, туризму, торгівельно-економічних і культурних зв'язків), а держави і їх народи – більш взаємозалежними, однак сподівання про те, що таке зближення народів і континентів подолає мовні, культурні та релігійні бар'єри, «розчинить» етнічності, – стали далекими від реалізації. Не виключенням стали події в Україні, що розпочались у 2014 році з анексії РФ українського Криму і частини території двох областей. Відтак, питання етнічності з тих пір реактуалізувалось. А отже, у центрі нашої уваги у межах даної роботи стали процеси етнічної соціалізації, що безпосередньо або опосередковано впливають на міжетнічні та міжнаціональні відносини жителів України. Тож, коротко викладемо основні підсумки роботи, згідно з поставленими завданнями.

По-перше, було з'ясовано теоретичні засади вивчення питання етнічної соціалізації та невід'ємної її складової – етнічної ідентифікації. У межах першого розділу етнізація розглядалась крізь призму 3 соціологічних парадигм: структурного функціоналізму, соціального конфлікту та символічного інтеракціонізму. Був описаний процес етнічної ідентифікації, конфлікти пов'язані з ідентичностями, а також завдання, функції та механізми етнізації. Окрім цього, розглянуто етнічну соціалізацію з позицій: політології, педагогіки, конфліктології, психології, антропології, етнології, історії, лінгвістики, релігієзнавства та юриспруденції. Визначено, що етнічна соціалізація пов'язана з багатьма науками, таким чином, представники описаних соціологічних та міждисциплінарних підходів трактують етнічну соціалізацію з різних боків, акцентуючи увагу на її домінантних рисах.

По-друге, визначено зміст інтегративного підходу до етнізації, сутність якого полягає у тому, що люди ідентифікують себе з кількома етнічними категоріями, тому динамічний / гнучкий підхід до етнічності необхідний, щоб підкреслити її реляційну природу, яка конструюється через соціальні та

культурні взаємодії. Етноси сьогодні, – це радше соціально-сконструйовані спільноти, а відтак тільки комплексний погляд дозволяє врахувати якомога більше факторів впливу на формування етнічної свідомості індивідів, етнічну соціалізацію та ідентифікацію.

По-третє, було досліджено досвід емпіричного вивчення етнічної соціалізації, зокрема, крізь призму ЗМІ. В цілому, визначено, що ЗМІ можуть бути потужним інструментом етнічної соціалізації, через свій вплив на переконання, цінності та ставлення людей до власної та інших етнічних груп. Суто соціологічних досліджень етнізації дуже мало. Проте, окремі її аспекти розглядаються за допомогою вивчення: мовних питань; ідентичності; патріотизму та рівня розвитку громадянського суспільства; етнонаціональної дистанції. Більш фундаментальним до досліджень етнізації є підхід зарубіжних науковців, які розглядають досліджуваний предмет крізь призму расово-етнічної соціалізації та інтерсекційного підходу.

По-четверте, описано характер впливу медіа на соціалізаційні процеси, медійні прийоми етнізації та способи передачі повідомлень про культурні маркери певних етнічних груп. Визначено, що ЗМІ протягом останнього року виступили трансляторами етнонаціональних цінностей та ідей, що трансформувались під впливом війни у бік посилення українізаційних процесів. Визначено, що пошук комплексних методик вимірювання способів етнічної соціалізації, а також впливу медіа на ці процеси є одним з викликів для сучасних дослідників і широким полем для наукових пошуків.

По-п'яте, у ході роботи було проведене власне соціологічне дослідження стосовно етнонаціональних питань. Був підготовлений дизайн дослідження, проведено опитування людей зі статусом ВПО у Старокостянтиніві та зроблено аналіз даних. Результати дослідження підтвердили загальні тенденції у суспільстві щодо етнічного відродження. Особливістю є те, що мовна ідентифікація ВПО до повномасштабного вторгнення була українською, що контраверсує з загальноприйнятим наративом про мовне питання.

Отже, підсумком написання дипломної роботи стало досягнення поставленої мети: досліджено процес етнічної соціалізації української молоді крізь призму медіа.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти (міркування щодо походження й поширення націоналізму) / Бенедикт Андерсон ; пер. з англ. В. Морозов. – 2-ге вид. – Київ : Критика, 2001. – 272 с.
2. Арбеніна В. Етносоціологія : навч. посіб. / Віра Арбеніна. – 2-ге вид. – Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. – 316 с.
3. Бурковський П. Зовнішньополітичний вибір України та реакція на ескалацію з боку Росії [Електронний ресурс] / П. Бурковський, О. Гарань // фонд «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва». – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/zovnishnopolitichniy-vibir-ukraini-ta-reaktsiya-na-eskalatsiyu-z-boku-rosii> (дата звернення: 03.02.2023). – Назва з екрана.
4. Валевський О. Ситуація у сфері культури: виклики та події [Електронний ресурс] / Олексій Валевський, Олександр Литвиненко // Головна - НІСД. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/humanitarnyy-rozvytok/cytuatsiya-u-sferi-kultury-vyklyky-ta-podiyi> (дата звернення: 18.12.2022). – Назва з екрана.
5. Голоденко О. Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену ідентичності в соціогуманітарних науках [Електронний ресурс] / Олена Голоденко // Соціологічні студії. – 2013. – № 1 (2). – С. 37-40. – Режим доступу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9800/1/socst_2013_1_9.pdf (дата звернення: 30.03.2023). – Назва з екрана.
6. Городенко Л. Засоби масової комунікації у контексті громадської думки : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Городенко Леся. – Київ, 2003. – 208 с.
7. Грушецький А. Геополітичні орієнтації жителів України: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року [Електронний ресурс] / Антон Грушецький. – Київ : КМІС, 2022. – Режим доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1125&page=1> (дата звернення: 16.12.2022). – Назва з екрана.
8. Дембіцький С. Громадська думка в Україні після 10 місяців війни [Електронний ресурс] / Сергій Дембіцький. – Київ : КМІС. – Режим доступу: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1175&page=1> (дата звернення: 11.02.2023). – Назва з екрана.
9. Дембіцький С. Показники національно-громадянської української ідентичності [Електронний ресурс] / Сергій Дембіцький. – Київ : КМІС, 2022. – Режим

доступу: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1131&page=1> (дата звернення: 02.05.2023). – Назва з екрана.

10. Дмитренко С. Етнічні спільноти як суб'єкти формування політичної культури в сучасній Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / Дмитренко Степан; Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова. – Київ, 2010. – 21 с.
11. Євтух В. Етносоціологія : довідник / Володимир Євтух. – Київ : НПУ ім. М. Драгоман., 2011. – 205 с.
12. Євтух В. Роль міжетнічної взаємодії у контексті особистісного та суспільного розвитку / Володимир Євтух // Міжнародний науковий форум : соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – 2012. – № 9. – С. 5-12.
13. Зміна цивілізаційної парадигми розвитку України: теоретико-методологічний аналіз. [Електронний ресурс] : монографія. – Київ : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2019. – 552 с. – Режим доступу: <https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/Myckhalchenko.pdf> (дата звернення: 22.03.2023). – Назва з екрана.
14. Карпенко Є. Етнічна ідентичність особистості в контексті соціально-психологічних досліджень [Електронний ресурс] / Є. Карпенко // Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Психологія. – 2022. – Т. 33 (72), № 3. – С. 10-15. – Режим доступу: http://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/3_2022/2.pdf (дата звернення: 21.04.2023). – Назва з екрана.
15. Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. Підсумки року [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kra_nu_p_dsumki_roku.html (дата звернення: 28.02.2023). – Назва з екрана.
16. Королюк К. Динаміка міжетнічних відносин в сучасній Україні : робота на здобуття ступеня бакалавра спеціальності «Соціологія» / Королюк Катерина. – Київ, 2021. – 85 с.
17. Королюк К. Етнічна соціалізація за допомогою ЗМІ в Україні / Катерина Королюк // «Шевченківська весна – 2023 (соціологія)» : Матеріали міжнар. конф. студентів, аспірантів та молодих вчен., Zoom-конференція, 20 квіт. 2023 р. – Київ, 2023.

- 18.Котигоренко В. Бути чи не бути етнічним конфліктам в Україні? [Електронний ресурс] / В. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 5. – С. 85-103. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kotyhorenko_buty.pdf (дата звернення: 19.11.2022). – Назва з екрана.
- 19.Крячко В. Теоретико-методологічні засади дослідження етнічності: соціологічний ракурс базових теорій [Електронний ресурс] / Володимир Крячко // Нова парадигма. – 2012. – № 110. – С. 156-166. – Режим доступу: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8891/Kryachko%20V.%20I..pdf?sequence=1> (дата звернення: 18.03.2023). – Назва з екрана.
- 20.Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го [Електронний ресурс] / Володимир Кулик // Zbruc. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 14.04.2023). – Назва з екрана.
- 21.Литвиненко О. Актуальні проблеми забезпечення функціонування української мови як державної [Електронний ресурс] / О. Литвиненко // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualni-problemi-zabezpechennya-funkcionuvannya-ukrainskoi> (дата звернення: 07.11.2023). – Назва з екрана.
- 22.Ляхович Г. Інтерпретація мовної ідентичності у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні [Електронний ресурс] / Г. Ляхович // Науково-теоретичний альманах Грані. – 2015. – Т. 18, № 4. – С. 16-21. – Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/177/163> (дата звернення: 19.04.2023). – Назва з екрана.
- 23.Мала енциклопедія етнодержавознавства [Електронний ресурс] / упоряд. Ю. Римаренко [та ін.]. – Київ : Генеза, Довіра, 1996. – 942 с. – Режим доступу: <https://archive.org/details/etnoderzhavoznavstvo> (дата звернення: 01.04.2023). – Назва з екрана.
- 24.Маффесолі М. Час племен. Занепад індивідуалізму у постмодерному суспільстві / Мішель Маффесолі. – Київ : Києво-Могилянська акад., 2018. – 264 с.
- 25.Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України (загальнонаціональне телефонне опитування 2-11 травня, 2022) [Електронний ресурс] // NDI Ukraine. – Режим доступу: https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220630_m/May%202022%20survey%20-%20NDI%20Ukraine%20-%20Public_fin_UKR.pdf (дата звернення: 04.05.2023). – Назва з екрана.

26. Мозер М. Мовне питання як чинник впливу на національну безпеку / Майя Мозер // Стратегічна панорама : щоквартальний науково-практичний журнал. – 2020. – № 1/2. – С. 29-41.
27. Мушкевич О. Типології націоналізмів Роджерса Брубейкера: сучасний український контекст [Електронний ресурс] / Олег Мушкевич // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2010. – № 22. – С. 141-148. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25751/24-Mushkevych.pdf> (дата звернення: 18.02.2023). – Назва з екрана.
28. Нагорна Л. Ідентичність етнічна [Електронний ресурс] / Л. Нагорна // Енциклопедія історії України. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 672. – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/ehu/3.pdf> (дата звернення: 03.05.2023). – Назва з екрана.
29. Нельга О. Теорія етносу. Курс лекцій : навч. посіб. / Олександр Нельга. – Київ : Тандем, 1997. – 368 с.
30. Нікіщенко Ю. Етнологія та культурологія: спільні проблемні поля культурологічного світу [Електронний ресурс] / Юлія Нікіщенко // Культурологія: Могилянська школа : монографія. – Київ, 2018. – С. 205-234. – Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/109e4a07-168a-4aa6-94c9-57ade2c8ae7d/content> (дата звернення: 18.04.2023). – Назва з екрана.
31. Офіційний вебсайт Державного агентства України з питань кіно [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: https://usfa.gov.ua/upload/media/2023/01/19/63c9630837094-dovidka-dlya-saytu-2022_31-12-2022.pdf (дата звернення: 30.03.2023). – Назва з екрана.
32. Паніотто В. Динаміка ксенофобії й антисемітизму в Україні (1994-2007) / Володимир Паніотто // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 197-214.
33. Поліщук Ю. Теоретичні виміри етнічної і національної ідентичностей [Електронний ресурс] / Юрій Поліщук // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України. – 2013. – № 2 (64). – С. 197-213. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/polischuk_teoretychni.pdf (дата звернення: 13.01.2023). – Назва з екрана.
34. Програма міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих учених «Шевченківська весна 2023» [Електронний ресурс] // Факультет соціології КНУ ім. Тараса Шевченка. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: <https://1efa63b9-141b-48d3-9bb3->

56779aee0f09.filesusr.com/ugd/13560f_c0cfbcb18d704bdcbcc8daae30a8ba3c.pdf.1 (дата звернення: 07.15.2023). – Назва з екрана.

35. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: станом на 29 жовт. 2022 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 04.05.2023). – Назва з екрана.
36. Рафальський О. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах).: монографія / О. Рафальський, Я. Калакура, В. Коцур; ред. М. Юрій. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2020. – Т. 1. – 432 с.
37. Рафальський О. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність: монографія / О. Рафальський, М. Юрій, О. Калакура; ред. Я. Калакура. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2022. – 512 с.
38. Резнік В. Вплив зовнішньої агресії на мовні уподобання громадян України [Електронний ресурс] / Володимир Резнік // Головна – фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/vpliv-zovnishnoi-agresii-na-movni-upodobannya-gromadyan-ukraini> (дата звернення: 09.12.2022). – Назва з екрана.
39. Резнік О. Особливості просторово-територіальної ідентифікації населення України / Олександр Резнік // Europe-Asia studies. – 2016. – Т. 68, № 4. – С. 588-608.
40. Римаренко С. Глобалізація та криза ідентичності [Електронний ресурс] / Сергій Римаренко // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України. – 2017. – № 5-6 (91-92). – С. 171-181. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rymarenko_hlobalizatsiia.pdf (дата звернення: 03.12.2022). – Назва з екрана.
41. Розумний М. Виклики національного самовизначення [Електронний ресурс]: монографія / Максим Розумний. – Київ: Нац. ін-т стратег. дослідж., 2016. – 195 с. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/Rozumniy_druk-915a0.pdf (дата звернення: 23.03.2023). – Назва з екрана.
42. Романюк А. Стаціонарне населення, іміграція, соціальна згуртованість і національна ідентичність: який між ними зв'язок і які наслідки для політики держави? Погляд демографа – з особливою увагою до канадських проблем / Анатолій Романюк // Демографія та соціальна економіка. – 2018. – Т. 32, № 1. – С. 11-18.

43. Саніна Т. Дослідження національної та етнічної ідентичності: теоретичний огляд [Електронний ресурс] / Тетяна Саніна // Наукові записки НаУКМА. – 2005. – Т. 46. – С. 22-27. – Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/63f6aa7d-c5dd-4807-81c3-bbbf90d3eddb/content> (дата звернення: 12.04.2023). – Назва з екрана.
44. Ситуація в Одеській області – червень 2022 [Електронний ресурс] // Socis – Центр соціальних та маркетингових досліджень «Социс». – Режим доступу: <https://socis.kiev.ua/ua/2022-06-20/> (дата звернення: 29.04.2023). – Назва з екрана.
45. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність, патріотизм, цінності (17-18 серпня 2022) [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html (дата звернення: 10.02.2023). – Назва з екрана.
46. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. / Ентоні Сміт ; пер. з англ. П. Таращук. – Київ : Темпора, 2009. – 312 с.
47. Привітання Президента В. Зеленського з Новим 2023 роком. – Трансляція Суспільне Новини [Електронний ресурс]. // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=0x5aruDQPuY> (дата звернення: 27.04.2023). – Назва з екрана.
48. Тоффлер О. Третя хвиля / Олвін Тоффлер ; пер. з англ. А. Євса. – Київ : Всесвіт, 2000. – 480 с.
49. Тринадцяте загальнонаціональне опитування: зовнішньополітичні орієнтації (18-19 червня 2022) [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/trinadcatyy_obschenacionalnyy_opros_vneshnepoliticheskie_orientacii_18-19_iyunya_2022.html (дата звернення: 13.11.2022). – Назва з екрана.
50. Українське студентство у пошуках ідентичності: монографія / Віра Арбеніна [та ін.] ; ред.: В. Арбеніна, Л. Сокурянська. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 520 с.
51. Український культурний фонд [Електронний ресурс] // Український культурний фонд. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/> (дата звернення: 31.03.2023). – Назва з екрана.

52. Хмелько В. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності / Валерій Хмелько // Наукові записки НаУКМА: соціологічні науки. – 2004. – Т. 32. – С. 3-15.
53. Шаповалов С. Як мова впливає на свідомість та політичну поведінку [Електронний ресурс] / Сергій Шаповалов // Головна – фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/yak-mova-vplivae-na-svidomist-ta-politichnu-povedinku> (дата звернення: 05.05.2023). – Назва з екрана.
54. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022) [Електронний ресурс] // Соціологічна група Рейтинг. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (дата звернення: 29.10.2022). – Назва з екрана.
55. Academic Sociology. Частина 1. Зміни в українському суспільстві, викликані війною (виступ другий): Олексій Антипович [Електронний ресурс], 2022 / Academic Sociology // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=bdRrU9NjWvA> (дата звернення: 27.04.2023). – Назва з екрана.
56. Bös M. Ethnicity and ethnic groups: historical aspects [Electronic resource] / Mathias Bös // International encyclopedia of the social & behavioral sciences. – 2015. – No. 2. – P. 136-141. – Mode of access: <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.62015-9> (date of access: 13.02.2023). – Title from screen.
57. Carey R. «Whatever you become, just be proud of it». Uncovering the ways families influence black and latino adolescent boys' postsecondary future selves [Electronic resource] / Roderick Carey // Journal of Adolescent Research. – 2021. – Vol. 37, no. 5. – P. 1-39. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/352968321_Whatever_You_Become_Just_Be_Proud_of_It_Uncovering_the_Ways_Families_Influence_Black_and_Latino_Adolescent_Boys'_Postsecondary_Future_Selves (date of access: 06.05.2023). – Title from screen.
58. Degener C. «Being one, but not being the same»: A dyadic comparative analysis on ethnic socialization in transcultural foster families in the Netherlands [Electronic resource] / Clementine Degener, Diana Bergen, Hans Grietens // Child & Family Social Work. – 2021. – Vol. 27, no. 2. – P. 1-9. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/353078011_Being_one_but_not_being_the_same_A_dyadic_comparative_analysis_on_ethnic_socialization_in_transcultural_foster_families_in_the_Netherlands (date of access: 11.02.2023). – Title from screen.

59. Dixon T. The changing misrepresentation of race and crime on network and cable news [Electronic resource] / Travis Dixon, Charlotte Williams // Journal of communication. – 2014. – Vol. 65, no. 1. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/269520410_The_Changing_Misrepresentation_of_Race_and_Crime_on_Network_and_Cable_News (date of access: 06.05.2023). – Title from screen.
60. DTM Ukraine Returns Report – (16-23 January 2023) [Electronic resource]. – Ukraine : International Organization for Migration (IOM). – 14 p. – Mode of access: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-returns-report-16-23-january-2023> (date of access: 01.05.2023). – Title from screen.
61. Kuang L. Ethnic socialization, ethnic identity, and self-esteem in Chinese Mulao adolescents [Electronic resource] / Lu Kuang, Saori Nishikawa // Frontiers in psychology. – 2021. – No. 12. – P. 1-9. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/355489039_Ethnic_Socialization_Ethnic_Identity_and_Self-Esteem_in_Chinese_Mulao_Adolescents (date of access: 18.11.2022). – Title from screen.
62. Macionis J. Sociology / John Macionis. – 15th ed. – [S. l.] : Pearson Education Canada, 2013. – 816 p.
63. Malesevic S. The sociology of ethnicity / Sinisa Malesevic. – [S. l.] : SAGE Publications Ltd, 2004. – 208 p.
64. Montgomery J. Racial–ethnic socialization and transracial adoptee outcomes: a systematic research synthesis / Jordan Montgomery, Nickolas Jordan // Child and adolescent social work journal. – 2018. – No. 35. – P. 439-458.
65. Reuter T. Ethnic conflict [Electronic resource] / Tina Reuter // Encyclopedia Britannica. – 2021. – Mode of access: <https://www.britannica.com/topic/ethnic-conflict> (date of access: 29.01.2023). – Title from screen.
66. UKRLIFE.TV. Далі або третя світова війна, або друга холодна – третього не дано, – Євген Головаха [Електронний ресурс], 2022 / UKRLIFE.TV // YouTube. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mbyAyrjJhik> (дата звернення: 27.04.2023). – Назва з екрана.
67. World values survey wave 7 (2017-2020) [Electronic resource] / C. Haerpfer [et al.] // WVS Database. – Mode of access: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp> (date of access: 17.02.2023). – Title from screen.

68. Youth experiences of racism and family ethnic- racial socialization in Germany: What we (don't) know [Electronic resource] / Linda Juang [et al.] // Infant and Child Development. – 2021. – Vol. 31, no. 2. – P. 1-14. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/358529124_Youth_experiences_of_racism_and_family_ethnic-racial_socialization_in_Germany_What_we_don't_know (date of access: 29.01.2023). – Title from screen.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця 1. Конфлікти ідентичностей

№	Види конфліктів ідентичностей
1	перехід української національної самосвідомості від етнографічно-культурологічного до соціально-політичного принципу;
2	розпад і часткова регенерація пострадянської ідентичності
3	наявність множинних / «хамелеонних» ідентичностей;
4	відсутність чіткої градації етносів (умовного списку усіх існуючих етносів) і властивим їхнім представникам характеристик: антропологічних рис, культурних практик і т.д.;
5	вибір з етнічної спадщини кілька символічних елементів і їх імплементація в іншу етнічну спільноту;
6	помилках інтерпретації етнічності, через пов'язання її з минулим родини (в межах одного, максимум двох поколінь);
7	лінгвістичний / релігійний / принцип за місцем походження як єдиний елемент етнічної ідентифікації (одне з вищеперечисленого);

Джерела: [Розумний, 2006: с.33; Українське, 2012: с.310-317].

Динаміка громадянської ідентичності населення України, %

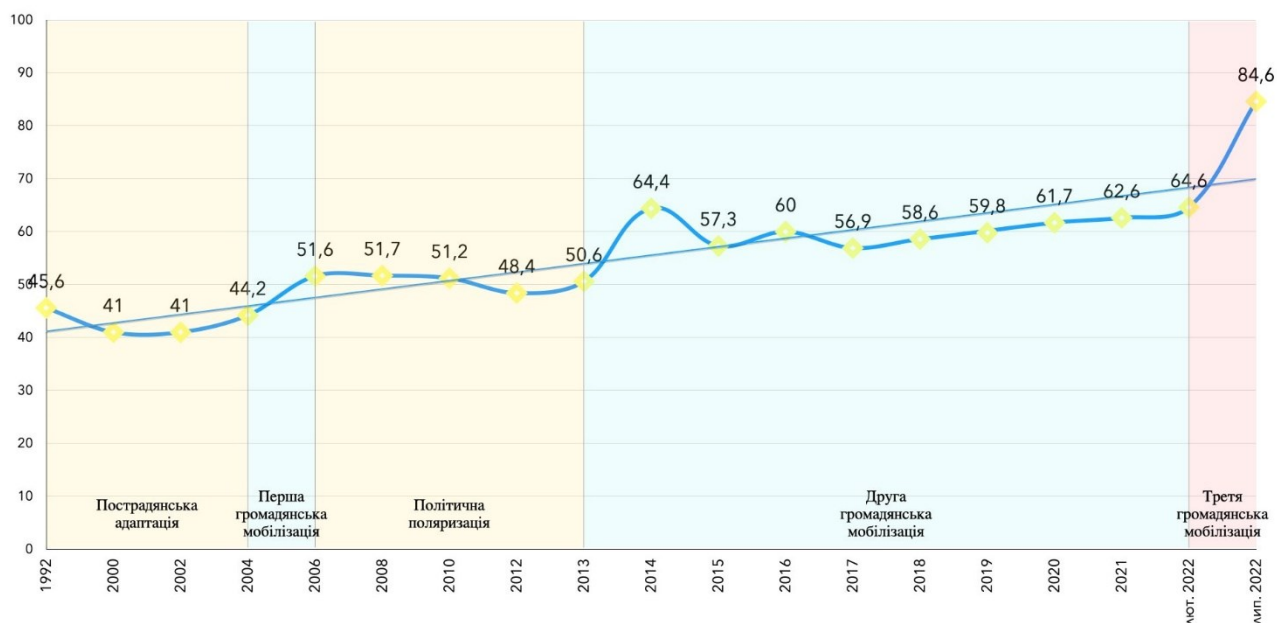

Рис 1. Динаміка громадянської ідентичності населення України

Джерело: [Дембіцький, 2022].

Таблиця 2. Способи передачі повідомлень про етнічну соціалізацію у педагогіці

Спосіб	Приклад
Колискові	«Котику сіренький, котику біленький», «Ой люлі, люлі, налетіли гулі», «Сонько-дрімко»
Казки	«Коза-дереза», «Пан Коцький», «Лисичка-сестричка»
Мультфільми	«Козаки», «Котигорошко», «Кривенька качечка», «Івасик-Телесик»
Кінофільми	«Тіні забутих предків», «Заборонений», «Чорна рада»
Пісні	«Червону руту», «Ой, у вишневому саду», «Добрий вечір тобі, пане господарю»
Традиції	святкування Івана-Купала, Маковія, тощо

Таблиця 3. Приклади соціалізаційних процесів за допомогою різних видів медіа щодо етнічних питань

Процеси етнічної соціалізації	Деякі з видів медіа				
	Друковані ЗМІ	Ефірні ЗМІ	Інтернет-ЗМІ	Зовнішні медіа	Кіномедіа
Репрезентація	НВ рубрика «Лідери думок»	ТСН рубрика «Про спорт», «Редакція»	BBC News Україна рубрика «світ», «життя»	Рекламний банер lifecell «Вільний лайф»	«Сказане весілля» (2020), «Віддана» (2020)
Знайомство	Історична правда	«Світ навиворіт», «Орел і Решка»	Travel news, Obzrevatel	Білборд школи бойового мистецтва Кунг Фу	«Жива традиція» (2021), Останній самурай (2003)
Вивчення мов	Навчальні посібники з французької мови (Vite et bien)	Всеукраїнська школа онлайн (уроки української мови)	The New York Times ESL Articles, YouTube-канал «Deutsch Trend»	Плакат мовної школи «Green Forest»	Casper («Каспер – добрий привид»)
Соціальний вплив /навчання	«Мальована історія незалежності України» братів Капронових	«Реальна історія» з А. Галімовим (1+1)	Український культурний фонд	Ambient-реклама від «Етнодім»	«Щедрик» (2023), Таємниці великих українців (Іван Мазепа).
Міжетнічні відносини	Журнал «Мистецтвознавчі записки»	Travel-шоу «Життя інших» з А. Бадоевою	Подкаст This American Life	Банер Coursera (Introduction to Korean Philosophy and Culture)	
Акультурація	«Українська газета» у Канаді	Перегляд будь-якого національного контенту через YouTube, Інтернет	Голос Америки українською (рубрика «Громадські організації української діаспори у США»)	Україномовні листівки для українців у Польщі (з пропозиціями і описом роботи / вакансій)	Перегляд будь-якого національного контенту через YouTube, Інтернет

Таблиця 4. Елементи контент-аналізу відеоматеріалів від Держагенства з питань кіно України (2022) щодо повідомлень про етнонаціональну ідентичність

№	Категорія	Підкатегорія	Назва кінопродукту	
1	Патріотичні	Російсько-українська війна	Вовк. Страху немає	
2			Снайпер. Білий ворон	
3			Трохи нижче неба	
4			Мир і спокій	
5			Область Героїв	
6			Заміновані вірністю	
7			91: Доброго ранку, ми з Охтирки!	
8			Обмін	
9			Рози: Фільм-кабаре	
10			Клондайк	
11			Політика	Звільнити Віталія Марківа
12	Історичні	XX століття. 1990-ті	Носоріг	
13		XX століття. Засновані на реальних подіях	Щедрик	
14			Кривавий вересень	
15			Моя бабуся Фані Каплан	
16			Миротворці. Перша місія	
17			Шлях поколінь	
18		XX століття. Важливі події	І Бог зробив крок у порожнечу	
19		Спрямовані на розвиток міжетнічних відносин	Зарубіжні актори, зйомка у партнерстві з іншими країнами. Культурний обмін.	Найкращі вихідні
20	Егрегор			
21	Скажені сусіди			
22	Урсус			
23	ІЗІ			
24	Коза Ностра. Мама їде			
25	Культура	Особливість українців. Внесок у культурну спадщину світу.	Чубай. Говорити знову	
26			Хто ми? Психологія українців	
27			Будинок «Слово»	
28			Малевиц	
29			З України до Голлівуду	
30			Жива ватра	
31			Українське кіно. Становлення	
32			Украдений місяць. Кум	
33			Особливості регіонів	Колискова країна. Дніпро
34				Колискова країна. Крим
35		Колискова країна. Київ		
36		Колискова країна. Львів		
37		Колискова країна. Одеса		
38		Колискова країна. Закарпаття		
39		Народна творчість		Котигорошко та його друзі: Наречена для Котигорошка
40				Котигорошко та його друзі: Помста чорта Хмирі
41	Солом'яний бичок			
42	Легенда Карпат			
43	Івана Купала			

Таблиця 5. Деякі з українських пісень, що сприяють позитивній етнізації

№	Назва пісні	Композитор
1	Щедрик	М. Леонтович
2	Гуцулка Ксеню	Я. Барнич
3	Душко моя	Лемківська пісня
4	Ой у вишневому саду Їхав козак за Дунай Ой на горі та й женці жнуть Цвіте терен	Українські народні пісні
5	Я піду в далекі гори Червона рута	В. Івасюк

Таблиця 6. Деякі приклади You-tube каналів, що містять повідомлення про етнічну ідентичність українців та сприяють позитивній етнізації

№	Назва каналу	Назва випуску
1	Імені Т. Г. Шевченка	Як вижила українська мова? Історія Української церкви. Хто свій, хто чужий? Як виглядають справжні українці? Як народилось українське кіно? Де жило найбільше українців? Коли з'явилися українці?
2	Рутенія фільм	Рутенія. Повернення коду нації.
3	Останній капіталіст	Кому насправді належить Південь? Як Ізраїль повертав собі іврит? (Чого нам слід повчитись у Ізраїлю). Міф про злиденного українця.
4	Телеканал 1+1	Україна. Повернення своєї історії. Таємниці великих українців. Скарби нації. Українські палаци. Таємний код віри. Реальна історія з Акімом Галімовим.
5	Мамау media	Документальний фільм «Хто Ми? Психологія українців».
6	Телеканал Україна	Код нації.
7	Знаєм 24	Історія обману.
8	WAS: популярна історія	Чому Бандера не переміг? Як країни обирають своїх героїв? Дізнайся хто вони. Хто забороняв Різдво, Ялинку та Святого Миколая? Історія Нового року та Різдва. 25 грудня чи 7 січня. Бестіарій. Відьми, мавки, чугайстри: Нечиста сила та міфічні істоти в українській культурі.

Документ про партнерство

**Старокостянтинівська міськрайонна організація
Товариства Червоного Хреста України**

31100 Україна, Хмельницька область, м. Старокостянтинів, вулиця К. Острозького, 28.
Телефон 0674570928, код 35377067.
Електронна адреса starokostiantyniv@redcross.org.ua

Я, голова організації Скакун Зоя, засвідчую, що Королюк Катерина – студентка 2 курсу магістратури факультету соціології та за суміщицтвом, – волонтерка міськрайонної організації ТЧХУ провела дослідження на тему «Дослідження етнічної соціалізації ВПО в м. Старокостянтинів» на базі організації. Терміни проведення – квітень 2023. Результати дослідження будуть використані при плануванні діяльності сімейного дозвіллевого клубу «Клуб толерантності» з ВПО.

Голова організації

Зоя СКАКУН

Таблиця 7. Розподіл відповідей респондентів на питання: А1. Вкажіть ваш вік

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
18-25	17	26,2	26,2	26,2
26-35	10	15,4	15,4	41,5
36-45	13	20,0	20,0	61,5
46-55	13	20,0	20,0	81,5
56-65	7	10,8	10,8	92,3
65+	5	7,7	7,7	100,0
Всього	65	100,0	100,0	

Таблиця 8. Розподіл відповідей респондентів на питання: А2. Вкажіть вашу стать

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
чоловік	15	23,1	23,1	23,1
жінка	50	76,9	76,9	100,0
Всього	65	100,0	100,0	

Таблиця 9. Розподіл відповідей респондентів на питання: А3. Вкажіть ваш рівень освіти

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
загальна середня	9	13,8	13,8	13,8
середня спеціальна	18	27,7	27,7	41,5
неповна вища	8	12,3	12,3	53,8
повна вища	30	46,2	46,2	100,0
Всього	65	100,0	100,0	

Таблиця 10. Розподіл відповідей респондентів на питання: А4. Вкажіть ваш дохід станом на сьогодні

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Ледве зводжу кінці з кінцями	8	12,3	12,5	12,5
Вистачає на харчування та на найнеобхідніші речі	15	23,1	23,4	35,9
На життя вистачає, але на придбання дорогих речей коштів бракує.	28	43,1	43,8	79,7
Живу забезпечено	13	20,0	20,3	100,0
Всього	64	98,5	100,0	
Пропущені значення	1	1,5		
Всього	65	100,0		

Таблиця 11. Розподіл відповідей респондентів на питання: В1. Ким у першу чергу ви себе вважаєте?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Українцем(кою)	65	100,0	100,0	100,0

Таблиця 12. Розподіл відповідей респондентів на питання: В2. Чи розумієте ви поняття етнос?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Так	56	86,2	87,5	87,5
Ні	5	7,7	7,8	95,3
Важко відповісти	3	4,6	4,7	100,0
Всього	64	98,5	100,0	
Пропущені значення	1	1,5		
Всього	65	100,0		

Таблиця 13. Розподіл відповідей респондентів на питання: В3. Якщо громадянин України Сю родом з Китаю, проте все життя живе в Україні, його батьки – китайці, що мігрували в Україну до народження сина, то ким є Сю за етнічною приналежністю?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Українець	35	53,8	53,8	53,8
Китаєць	22	33,8	33,8	87,7
Важко відповісти	8	12,3	12,3	100,0
Всього	65	100,0	100,0	

Таблиця 14. Розподіл відповідей респондентів на питання: В4. Якщо громадянин України Микола у домашньому спілкуванні користується угорською мовою, то ким він є у першу чергу: угорцем чи українцем?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Угорець	31	47,7	49,2	49,2
Українець	30	46,2	47,6	96,8
Важко відповісти	2	3,1	3,2	100,0
Всього	63	96,9	100,0	
Пропущені значення	2	3,1		
Всього	65	100,0		

Таблиця 15. Розподіл відповідей респондентів на питання: С1. Якою мовою ви розмовляєте вдома?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Українською	56	86,2	86,2	86,2
Російською	9	13,8	13,8	100,0
Всього	65	100,0	100,0	

Таблиця 16. Розподіл відповідей респондентів на питання: С2. Чи змінилось ваше ставлення до мови щоденного спілкування після подій 24 лютого 2022 року?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Так, частіше спілкуюсь українською	29	44,6	45,3	45,3
Ні, я і до повномасштабного вторгнення спілкувалась(вся) українською	31	47,7	48,4	93,8
Ні, мова не має значення	4	6,2	6,3	100,0
Всього	64	98,5	100,0	
Пропущені значення	1	1,5		
Всього	65	100,0		

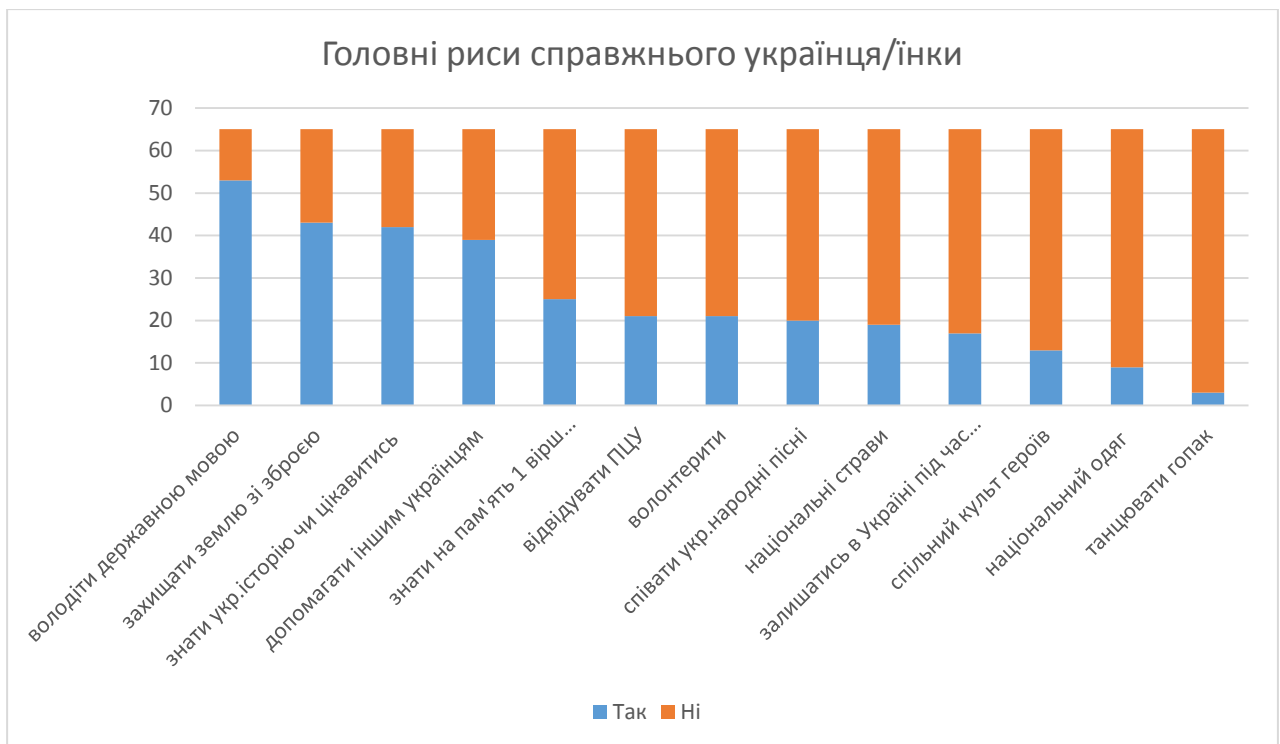

Рис. 2. Аналіз відповідей респондентів на питання: D1. «Які, на вашу думку, головні ознаки повинен мати справжній українець/українка?»

Таблиця 17. Розподіл відповідей респондентів на питання: D2. Уявіть, що ви мігрували до іншої країни у зв'язку з вторгненням РФ. Чи стали б ви там дотримуватись українських звичаїв і традицій?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Так	49	75,4	76,6	76,6
Частково	12	18,5	18,8	95,3
Ні	1	1,5	1,6	96,9
Важко відповісти	2	3,1	3,1	100,0
Всього	64	98,5	100,0	
Пропущені значення	1	1,5		
Всього	65	100,0		

Таблиця 18. Розподіл відповідей респондентів на питання: Е1. Чи залишились би ви тимчасово жити у представників відмінного від вашого етносу? (якщо ви українець, то приміром, – у грузин)

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
Ні	8	12,3	12,7	12,7
Так, якщо це вимушено	23	35,4	36,5	49,2
Так, якщо мене запросили	16	24,6	25,4	74,6
Так, залюбки	8	12,3	12,7	87,3
Важко відповісти	8	12,3	12,7	100,0
Всього	63	96,9	100,0	
Пропущені значення	2	3,1		
Всього	65	100,0		

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання: F1 «Після подій 24.02.2022...»

Таблиця 19. Розподіл відповідей респондентів на питання: G1. Якщо ви маєте неповнолітніх дітей, чи вплинуло російське вторгнення на їхнє (патріотичне) виховання?

	Частоти	Відсотки	Валідний відсоток	Кумулятивний відсоток
так, у бік посилення акценту на укр.ідентичності	20	30,8	51,3	51,3
так, у бік посилення акценту на багатокультурності	3	4,6	7,7	59,0
ні, я і раніше виховував(ла) в укр.традиціях	13	20,0	33,3	92,3
ні, агресія не вплинула	3	4,6	7,7	100,0
Всього	39	60,0	100,0	
Пропущені значення	26	40,0		
Всього	65	100,0		

Рис 4. Розподіл відповідей респондентів на питання: G2 «Якщо ви маєте неповнолітніх дітей і ваш підхід змінився, то яким саме чином»

Таблиця 20. Коефіцієнт кореляції Пірсона між змінними: А1. «Вік» та С2. «Чи змінилося ваше ставлення до мови щоденного спілкування після подій 24 лютого 2022 року?»

	Значення	К-ть ступенів волі	2-стороння значущість
Хі-квадрат	4,628 ^a	10	,915
Коеф. правдоподібності	5,288	10	,871
К-ть випадків	64		

Таблиця 21. Розподіл відповідей респондентів на питання: D1. «Чи повинен(а) справжній українець/українка бути готовим захищати землю зі зброєю?» залежно від ознаки A2. «стать»

			D1. Чи повинен(а) справжній українець/українка бути готовим захищати землю зі зброєю		Всього
			Так	Ні	
A2. Вкажіть вашу стать	чоловік	кількість	11	4	15
		%	73,3%	26,7%	100,0%
	жінка	кількість	32	18	50
		%	64,0%	36,0%	100,0%
Всього	кількість	43	22	65	
	%	66,2%	33,8%	100,0%	

Таблиця 22. Рівень значущості відповідей респондентів на питання D1 і A2 (за результатами двомірного частотного розподілу)

		Значення	Приблизне значення
Номінальна з номінальною	Фішера	,083	,503
	Крамера	,083	,503
N валідних випадків		65	

Таблиця 23. Розподіл відповідей респондентів між змінними: **C2**. Чи змінилось ваше ставлення до мови щоденного спілкування після подій 24 лютого 2022 року? і **F1**. Чи погоджуєтесь ви: «Після подій 24 лютого 2022 я більше переглядаю національно-патріотичні фільми (Заборонений, Кіборги, Поводир, тощо)»

			F1. Чи погоджуєтесь ви?...після подій 24 лютого 2022 я більше переглядаю національно-патріотичні фільми (Заборонений, Кіборги, Поводир, тощо)		Всього	
			Так	Ні		
C2. Чи змінилось ваше ставлення до мови щоденного спілкування після подій 24 лютого 2022 року?	Так, частіше спілкуюсь українською	кількість	16	8	5	29
		%	55,2%	27,6%	17,2%	100,0%
	Ні, я і до повномасштабного вторгнення спілкувалась (вся) українською	кількість	26	1	4	31
		%	83,9%	3,2%	12,9%	100,0%
	Ні, мова не має значення	кількість	1	2		4
		%	25,0%	50,0%	25,0%	100,0%
Всього		кількість	43	11	10	64
		%	67,2%	17,2%	15,6%	100,0%

Таблиця 24. Рівень значущості відповідей респондентів на питання C2 і F1 (за результатами двомірного частотного розподілу)

		Значення	Приблизне значення
Номінальна з номінальною	Фішера	,419	,024
	Крамера	,296	,024
N валідних випадків		64	

Таблиця 25. Класифікаційна таблиця логістичної регресії між незалежними змінними: вік (A1), рівень освіти (A3), дохід (A4), спілкування українською вдома (C1) та залежною змінною – фінансова підтримка розвитку українського мистецтва (F1.11) за умови відсутності факторів

Спостережувані значення		Передбачувані значення			
		Допомагають фінансово		у %	
		,00	1,00		
Крок 0	допомагають фінансово	,00	34	0	100,0
		1,00	30	0	,0
Загальний відсоток					53,1

Таблиця 26. Якість моделі логістичної регресії

Крок	-2 Log макс. правдоподібності	Кокса / Снеля R квадрат	Нагелькерке R квадрат
1	79,603 ^a	,129	,173

Таблиця 27. Класифікаційна таблиця логістичної регресії між незалежними змінними: вік (A1), рівень освіти (A3), дохід (A4), спілкування українською вдома (C1) та залежною змінною – фінансова підтримка розвитку українського мистецтва (F1.11) за умови введення факторів

Спостережувані значення		Передбачувані значення			
		Допомагають фінансово		%	
		,00	1,00		
Крок 1	Допомагають фінансово	,00	22	12	64,7
		1,00	11	19	63,3
Загальний відсоток					64,1

Таблиця 28. Результат рівняння логістичної регресії між змінними: A1, A3, A4, C1 та F1.11

		Коеф.ре-гресії	Стандарт. відхилення	Ст. Вальда	К-ть ступені в волі	Значущість	Exp(B)
Крок 1 ^a	A3.Вкажіть ваш рівень освіти	,390	,250	2,429	1	,119	1,477
	A4.Вкажіть ваш дохід станом на сьогодні	,193	,305	,400	1	,527	1,213
	A1.Вкажіть ваш вік	-,179	,175	1,047	1	,306	,836
	ukrathome	1,398	,892	2,458	1	,117	4,048
	Constant	-2,498	1,474	2,872	1	,090	,082

Таблиця 29. Результати перевірки гіпотез, при видаленні ефектів взаємодії з моделі логлінійного аналізу для змінних: стать респондента (A2); довіра іноетнічним особам (E1); етнічна соціалізація через media (mediasocialization) та спілкування українською мовою вдома (ukrathome)

	К	Взаємодія К-рівня і вище				К-ть взаємодій
		Макс. правдоподібність		Пірсона		
		Хі-квадрат	Значущість	Хі-квадрат	Значущість	
К-рівень і вище	1	117,032	,000	172,061	,000	0
	2	11,332	,416	55,126	,000	2
	3	3,453	,631	2,223	,817	3
	4	,000	1,000	,000	1,000	2

Таблиця 30. Результати вивчення взаємозв'язку між змінними: стать респондента (A2); довіра іноетнічним особам (E1); етнічна соціалізація через media (mediasocialization) та спілкування українською мовою вдома (ukrathome).

Висновок з насиченої моделі ієрархічного логлінійного аналізу

Утворювальний клас	Довіра іншим етносам*mediasocialization, v2, ukrathome
Кількість взаємодій	0

Анкета

Доброго дня, шановні отримувачі гуманітарної допомоги від Товариства Червоного Хреста України. Розуміємо складність обставин у яких ви сьогодні опинились і щиро співчуваємо вашій ситуації. У рамках дослідження за участі факультету соціології КНУ ім. Т. Шевченка, пропонуємо вам пройти невелике опитування (до 10 хв), що стосується етнопатриотичних питань, що як ніколи гостро стали актуальними у наш час. Всі ваші відповіді є анонімними та конфіденційними. Подальші результати дослідження використовуватимуться у загальному знеособленому форматі.

A1. Вкажіть ваш вік (необхідне – підкреслити)

18-25 26-35 36-45 46-55 56-65 66+

A2. Вкажіть вашу стать

Чоловік Жінка

A3. Вкажіть ваш рівень освіти

Загальна середня освіта

Неповна вища освіта

Середня спеціальна освіта

Повна вища освіта

A4. Вкажіть ваш дохід станом на сьогодні

- Ледве зводжу кінці з кінцями
- Вистачає лише на харчування та на придбання найнеобхідніших недорогих речей
- В цілому на життя вистачає, але на придбання дорогих речей (побутової техніки, меблів) коштів бракує.
- Живу забезпечено

B1. Ким у першу чергу ви себе вважаєте?

Українець(кою) Росіянином(кою) Євреєм(кою) Білорусом(кою)

Болгарином(кою) Грузином (кою)

Не визначився(лась) Інше _____

B2. Чи розумієте ви поняття «етнос»?

Так Ні Важко відповісти

B3. Якщо громадянин України Сю родом з Китаю, проте все життя живе в Україні, його батьки – китайці, що мігрували до України до народження сина, то хто на вашу думку Сю за етнічною приналежністю...?

Українець Китаєць Важко сказати

B4. Якщо громадянин України Микола в домашньому спілкуванні користується угорською, то ким він є у першу чергу на ваш погляд: угорцем чи українцем?

Угорцем Українцем Важко сказати

C1. Якою мовою ви розмовляєте вдома?

Українською Російською

Іврит Білоруською

Грузинською Іншою _____

C2. Чи змінилось ваше ставлення до мови щоденного спілкування після подій 24 лютого 2022?

- Так, намагаюсь частіше спілкуватись українською.
- Ні, я і до повномасштабного вторгнення спілкувалась(вся) українською.
- Ні, мова не має значення.

D1. Які, на вашу думку, головні ознаки повинен мати справжній українець/українка? (можна обрати кілька відповідей)

- Досконало знати українську історію або принаймні цікавитись нею
- Вміти готувати національні страви
- Залишатись в Україні під час воєнного стану
- Носити національний одяг (принаймні на національні свята)
- Займатись волонтерством
- Вміти танцювати гопак
- Розділяти спільний культ героїв
- Володіти державною мовою
- Відвідувати православну церкву України
- Знати на пам'ять принаймні 1 вірш Т. Шевченка чи Л. Українки чи іншого укр.автора / рки
- Співати українські народні пісні
- Бути готовим захищати свою землю зі зброєю
- Допомогати іншим українцям
- Інше _____

D2. Уявіть, що ви вимушено мігрували до іншої країни у зв'язку з російським вторгненням. Чи стали б ви у країні перебування (приміром, Німеччині) дотримуватись українських звичаїв та традицій?

Так Частково Ні Важко відповісти

E1. Чи залишилися б ви тимчасово жити у представників відмінного від вашого етносу? (якщо ви українець, то приміром, - у грузин)

- Ні
- Так, якщо це вимушено
- Так, якщо мене запросили
- Так, залюбки
- Важко відповісти

F1. Оберіть відповіді на наступні тези

Після подій 24.02.2022 :

1.1. У мене зріс інтерес до історії українського народу і народів, що жили на території України

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.2. Я переглядаю національно-патріотичні фільми («Заборонений», «Кіборги», «Поводир» тощо)

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.3. У мене з'явилося / посилилося бажання носити національний одяг і аксесуари (вишиванки, гердани, жовто-блакитні браслети тощо)

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.4. Я розпитував(ла) у своїх близьких старшого віку (батьків, бабусь / дідусів) про минуле нашої родини

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.5. Я намагаюсь спілкуватись українською мовою

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.6. Дізнався(лась) про видатних українців минулого і сьогодення (спортсменів, істориків, композиторів, тощо)

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.7. Я відвідав(ла) виставку з українського народного мистецтва / концерт українського музичного гурту / зробив(ла) візит до православної церкви України...

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.8. Я / моя родина почали слідувати українським традиціям (колядувати під час зимових свят, робити ляльки-мотанки, готувати традиційні страви тощо)

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.9. Я віддаю перевагу знайомству з роботами українських митців (український музичний контент, художній тощо)

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.10. Я надаю перевагу українському кінематографу на заміну зарубіжному

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.11. Я фінансово допомагаю розвиватись українському мистецтву (роблю передплати україномовних відео на YouTube, купую книги українських авторів і видавців тощо)

Так Ні Нічого не змінилось/Мені байдуже

1.12. Інше _____

1.13. Моє життя не змінилось

Так, не змінилось Ні, змінилось

G1. Якщо ви маєте неповнолітніх дітей (до 18 років), скажіть будь ласка, чи вплинуло російське вторгнення на їхнє (патріотичне) виховання?

- Так, у бік посилення акценту на українській ідентичності.
- Так, у бік посилення акценту на багатокультурності.
- Ні, я і раніше виховувала(в) дитину / дітей в українських традиціях.
- Ні, агресія жодним чином не вплинула на зміну виховання.

G2. Якщо ви МАЄТЕ неповнолітніх дітей і ваш підхід ЗМІНИВСЯ, то яким саме чином:

2.1. Розповідаю дітям про історію українського народу.

Так Ні

2.2. Під час спільного перегляду фільмів, телепрограм тощо обираю україномовну озвучку/дубляж.

Так Ні

2.3. Слухаємо разом українські народні пісні в сучасній обробці / в оригіналі.

Так Ні

2.4. Співаю виключно українські колискові для немовлят і читаю виключно українські народні казки.

Так Ні

2.5. Виховую дитину / дітей з розумінням особливостей кожного етносу, повагою до багатокультурного середовища, у якому ми живемо, толерантним ставленням до носіїв різного етносу, культури, релігії.

Так Ні

2.6. Інше _____

Дякуємо за участь в опитуванні!

ДОДАТОК Ш

Таблиця 31. Організаційний план – бюджет дослідження

№	Найменування	Одиниці виміру	Вартість за 1 одиницю (грн)	Необхідна кількість	Вартість (грн)
1	Роздатковий матеріал (анкета)	штуки	1	100	100
3	Проїзд до пункту видачі гуманітарної допомоги	поїздка в громадському транспорті	10	2	20
	Всього				120

Таблиця 32. Календарний план дослідження

№	Назва етапу	Дата початку	Дата закінчення	Відповідальна
I	Підготовка до польового дослідження.	05.03.2023	27.03.2023	Корольок К.
1	Складання програми соціологічного дослідження.	05.03.2023	10.03.2023	
2	Розробка проекту вибірки.	13.03.2023	13.03.2023	
3	Проведення пробного дослідження.	24.03.2023	27.03.2023	
4	Аналіз даних пробного дослідження.	28.03.2023	30.03.2023	
5	Внесення коректив у програму та інструкції щодо опитування відповідно до підсумків пробного дослідження.	31.03.2023	31.03.2023	
II	Польове дослідження.	01.04.2023	28.04.2023	Корольок К.
1	Проведення польового етапу дослідження	01.04.2023	28.04.2023	
2	Підготовка первинних даних до опрацювання	05.04.2023	28.04.2023	
III	Аналіз даних і підготовка звіту.	30.04.2023	04.05.2023	Корольок К.
1	Обробка і кодування даних	29.04.2023	29.04.2023	
2	Аналіз результатів дослідження	30.04.2023	03.05.2023	
3	Висновки за підсумками дослідження	04.05.2023	04.05.2023	